

perspektivy

Sešit 8 • Březen 1966

Z OBSAHU

Bez titulu

Básně J. Martínka a P. Javora

Jediné východisko pro komunisty . . .

Problémy kolem odborů

Spojené státy v minulém roce

Máchův "Máj"

Habrmanova návštěva u Masaryka

Príspevok do politickej historie

Kritické poznámky

8

Sborník o společnosti

Universum Press Co., 149 Wooster St., New York 12 • Cena \$ 1.50

Z OBSAHU

BEZ TITULU

ZIVOT V ČESKOSLOVENSKU

František Třešňák: Jediné východisko pro komunisty . . . 3 — 8

Arno Hais: Problémy okolo odborů v Československu 9 — 14

V NOVÉM DOMOVĚ

Václav Suda: Spojené státy v minulém roce 15 — 19

Spravedlnost na rozpacích 19 — 21

Z NOVÝCH VERSŮ

Josef Martínek a Pavel Javor 22 — 29

UMENÍ

Jak vznikla krásná česká kniha 30 — 33

Jiří Skvor: Máchův "Máj" 33 — 40

K DĚJINÁM

Čestmír Ješina: Habrmanova návštěva u Masaryka 40 — 44

Ján Zák: Príspevok do politickej historie 45 — 57

KRITICKE POZNÁMKY 58 — 64

PERSPEKTIVY, sborník o společnosti

Redaktor František Třešňák

Redakční poštu adresujte: **PERSPEKTIVY**, 45 Alberta Ave., Toronto 4, Ontario, Canada. Rukopisy se nevracejí. Redakce si vyhrazuje právo zkracovat text. Podepsané články nevyjadřují nutně stanovisko redakce nebo vydavatele.

Vydává F. Švehla

Tiskne Universum Press Co., 149 Wooster St., New York 10012, N. Y. Cena každého sešitu sborníku je \$ 1.50, nebo protihodnota v jiných měnách. Možno předplatit libovolný počet sešitů. Darů na tiskový fond se užije k zaslání sborníku do Československa, odkud nelze očekávat peněžní poukazy. Předplatné, event. příspěvky na tiskový fond a administrativní korespondenci adresujte vydavateli.

Perspektivy

Sešit 8. — Březen 1966

BEZ TITULU . . .

Po delší přestávce pokračujeme opět ve vydávání sborníku Perspektivy. Neměníme jejich úpravu, třebaže ji napodobují jiné publikace. Rozšiřujeme však jejich obsah. Dosud byly Perspektivy "kulturním sborníkem". Dnešním číslem je rozšiřujeme na "sborník o společnosti", protože považujeme za správné, aby se naše veřejnost zajímala jak o kulturu, tak o všechny ostatní stránky společenského života, politiku a národní hospodářství především.

Věnujeme svou pozornost jak prostředí, v němž dnes žijeme, tak domovu, s nímž jsme stále v duchu spjati. Vývoji doma můžeme pomoci jen svými zkušenostmi a svou kritikou, jsme však šťastni, že si domov začíná pomáhat sám. Doby největší tmy v Československu již zřejmě minuly a snahy, které se tam uplatňují — navázat styky se Západem — mohou v budoucnu znamenat, že Československo je opět na cestě k demokracii.

REDAKCE

PODEJ PRACKU, PEJSKU

(Jsme jedné krve, ty i já, Rudyard Kipling, Kniha džunglí)

Josef Martínek

*Dej mi pracku, pejsku,
podej, podej.
Na mém akru pouště,
na tom mém akru Arizony
jsme se sešli,
oba už ochočení.*

*Ty vyslédknut z divočiny,
já z civilizace
(divočiny nejdivočejší)
ty z vlčiny,
já z člověčiny,
Ty z plemene zkříženého
jen mongrel,
a ani já nejsem z panské kasty.
Oba z rodu
co honí ve smečce a v tlupě,
(v smečkách a armádách)
Ty's při měsíčku debatovával s koyoty
v podhoří Santa Catalina
(odkud mi tě přinesli)
já to dělával v novinách
v městech na severu
(i mezi lidmi je těch potvor dost)
Ale už je to za námi.
Ty tu máš dost kostí,
já kupu včerejších knížek
a máme pokoj, klid a mír
(než spadne bomba, bomba?)
a rozumíme si očima.*

*Dej mi pracku, pejsku,
Dingo, můj spolutrosečníku,
Podej pracku,
podej.*

Jediné východisko pro komunisty: učit se u Marxe a kapitalismu

František Třešňák

Znárodněním průmyslu se splnilo i v Československu proroctví, jímž Karel Marx končil první díl svého "*Kapitálu*", že "vyvlastňovatelé budou vyvlastněni".

Vyvlastnění vyvlastňovatelů bylo programem nejen komunistické strany, nýbrž i většiny stran socialistických, v Československu konkrétně nejen sociální demokracie, nýbrž do velké míry i strany čs. národních socialistů. V tomto bodě se rozcházeli komunisté a socialisté nejvýše v otázce, do jaké míry se má soukromá výroba zespolečňovat. Košický program z konce druhé světové války stanovil, že podniky zaměstnávající méně než pět set dělníků zůstanou v soukromých rukou. Jestliže však komunisté po svém puči z února 1948 utekli od tohoto programu a znárodnili i kdejakou trhovkyni, poškodili především sami sebe. Zpronevěřili se nejen svým závazkům přijatým v Košicích, ale také a především marxismu, neboť nikdy žádného marxistu ani nenapadlo, aby žádal vyvlastnění malé výroby — ta vymírá i bez našeho přičinění sama sebou.

Vyvlastněním výroby byl sice položen základní kámen k vybudování socialistické společnosti, k té je však dosud i v Československu velmi daleko, hlavně proto, že komunisté neměli potuchy o tom, jak překonat kapitalismus. Domnívali se, že to nejdůležitější je — a to jim také poroučela, tehdy ještě stalinská, Moskva — rozšiřovat přes noc těžký

průmysl na újmu průmyslu lehkého. Dnes, téměř po dvaceti letech, s hrůzou poznávají, že s podstatným omezením lehkého průmyslu zmizely s trhu nejen jeho výrobky, ale s nimi také jakýkoli podnět pro pracující měst a venkova vyvinout jakékoli pracovní nadšení.

Význam lehkého průmyslu pro budování socialistické společnosti byl dostatečně osvětlen Leninem v roce 1921, když Sovětský svaz zrušil válečný komunismus (ten byl Sovětům vnucen občanskou válkou) a zavedl jako svou *trvalou* směrnicí "novou hospodářskou politiku", která spočívala na výměně spotřebních statků, vyráběných průmyslem, za potraviny, dodávané venkovem. Leninova politika, která za jediný rok vrátila Sovětský svaz k normálnímu životu, byla zvrácena k trvalé škodě Sovětů teprve v roce 1929, kdy Stalin uvalil na sovětské obyvatelstvo nesmyslnou oběť v podobě budování obrovského těžkého průmyslu a zničil venkov kolektivizací. Dnes, kdy se v Československu opět diskutuje o potřebě lehkého průmyslu, představitelé reformního směru v československém národním hospodářství, Radoslav Selucký a Oto Šik především, si mohou porovnat své opatrnické formulace týkající se obnovení lehkého průmyslu s jasnou, nedvojsmyslnou a pevnou řečí, s níž mluvil o této věci v roce 1921 Lenin. Přes své nesporné zásluhy neobjevují nic nového a je jen na velikou škodu jejich úsilí, že se neodvažují mluvit s tou rozhodností, jaké si československá situace vyžaduje. Lehký průmysl byl zatlačen v Sovětech do pozadí jen a jen z politických, převážně vojenských důvodů, jen a jen z těchto důvodů nesměla mu být věnována patřičná pozornost v Československu po roce 1948 a jen a jen z politických důvodů se dosud oficiální vedení KSČ brání jeho obnovení v plném rozsahu. Bez obnovení a rozvoje lehkého průmyslu nemůže však být budován ani průmysl těžký.

Jestliže komunisté stalinského ražení dosud nepochopili význam lehkého průmyslu, tím méně lze očekávat, že by kdy byli pochopili věc ještě zásadnější — jaký byl totiž skutečný vztah Marxův a Leninův ke kapitalismu. Marx a samozřejmě i Lenin byli pro "vyvlastnění vyvlastňovatelů", tím však neměli ani v nejmenším na mysli, že by socialismus byl prostým odmítnutím kapitalismu. V Marxově a Leninově pojetí, jak ostatně vyplývá již z jejich dialektického myšlení, je socialismus překonáním kapitalismu, t.j. všechny jeho živé, prospěšné a pokrokové vlastnosti se mají stát podstatnou součástí socialismu.

Marx vždy zdůrazňoval vysoce významné dějinné poslání kapitalismu rozvinout výrobní síly společnosti, mluvil o tom již v jednom z prvních svých děl, v "Komunistickém manifestu", a v socialismu viděl dědice tohoto dějinného poslání. Lenin vyjádřil pak svůj pozitivní vztah k americkému kapitalismu mimo jiné ve spise "Zemědělství ve Spojených státech". Lenin dokonce rozlišoval mezi "zpátečnickým" kapitalismem, představovaným Ruskem, a "pokrokovým" kapitalismem, představovaným Spojenými státy. Ani Marx, ani Lenin si nedovedli představit socialistickou společnost, jejíž výrobní síly by byly méně vyvinuté než síly společnosti kapitalistické a naopak očekávali, že socialistická společnost vytvoří novou techniku, daleko vyspělejší, než je technika kapitalistická. Že v socialistické společnosti bude nadbytek všech výrobků, bylo pro oba abecedou. O kapitalismu se domnívali, že již dosáhl svého vrcholu a místo, aby vývoj výrobních sil podporoval, naopak jej již brzdí. Dnes však naproti tomu vidíme, že tuto novou, vpravdě socialistickou techniku vytváří stále ještě kapitalismus v podobě a u t o m a t i z a c e, která nahrazuje ruční obsluhu strojů obsluhou strojovou (viz článek Václava Sudy v tomto čísle Perspektiv "Spojené státy v minulém roce") a mění továrny v liduprázdné haly, kde není vidět dělníků. Až se automatizace plně uplatní, prožije kapitalismus těžkou krizi, protože nová technika si vyžádá naprosté přebudování všech společenských vztahů; socialismus však, pozná-li, že v automatizaci jde o jeho techniku, může z ní naopak čerpat největší dobrodiní pro blaho lidstva.

Ze skutečnosti, že socialismus musí být překonán kapitalismem, nikoli jeho prostým odmítnutím, plyne dalekosáhlý a významný závěr: komunisté se musí učit u kapitalismu. Tanec sv. Víta, který křiví tváře všech komunistů, stalinských i reformních, kdykoli začnou mluvit o plánu, by okamžitě zmizel a tito lidé by mluvili opět srozumitelnou řečí, kdyby se podívali, jak se plánuje v kapitalismu, především ve Spojených státech a Západním Německu. Svobodná soutěž, která vyvolávala anarchii a kterou znalo minulé století, dávno a dávno zmizela, dávno o dávno byla pochována monopoly. Monopoly mezi sebou sice také soutěží, znají však dokonale celkový trh a při své výrobě počítají i s výrobou svých soupeřů. Monopoly ovšem dosud plýtvají biliony dolarů v podobě inserce, kterou se snaží si zajistit nové a nové statisíce spotřebitelů. Tomu se však mohou komunisté vyhnout, protože zatím

nemají co nabízet a dobrá věc se propaguje i tak sama. Komunisté si nepotřebují nic vymýšlet. Všechno, co potřebují vědět a dělat, existuje již dávno na Západě: plánování v celostátním rozsahu, dokonale řízená výroba a distribuce vyrobeného zboží (že se zboží musí nejen vyrobit, nýbrž i dodat zákazníkovi, to komunisty dosud nenapadá) — komunistům stačí, jestliže si osvojí západní způsoby a postarají se o to, aby s nimi nepřejímali kapitalistické výstřelky, ale naopak přizpůsobili plánovací, výrobní a distribuční metody zájmům pracujících.

Jsou-li komunisté ochotni se učit u kapitalistických zemí, jedna věc jim nemůže ujít hned na počátku jejich pracovního studia: výrobu na Západě neřídí ministerstva a tucty státních komisí, nýbrž jen a jen podniky samy na základě pečlivého výzkumu trhu. Rozhodování o tom, co se má vyrábět, musí se tedy vracet tam, kde vždy bylo, do rukou podniků. Vláda může ovlivňovat výrobu radou, rozsahem úvěru a zakázkami, ale nemůže nahrazovat administraci podniků. Jen tak lze předejít tomu, nač si nedávno stěžovali sovětské předáčí — a to je zřejmě denním zjevem v Sovětech — že prostá věc, týkající se výroby, nemohla být rozhodnuta po dvě léta a dosud nebyla rozhodnuta, protože o ní rozhodovalo a rozhoduje třicet úředních míst a každé se ovšem na ni dívalo a dívá jinak. Byrokracie slaví orgie.

Stejně je samozřejmé, že výrobu mají řídit odborníci-technikové a nikoli straničtí tajemníci. To platí zejména o československém zemědělství. Jednotná zemědělská družstva, jak se říká v Československu kolchozům, nemohou s místa. Půdu však již nelze vrátit rolníkům, protože nemají důvěru, že by jim byla vrácena natrvalo. Mimo to selská mládež houfně odchází do měst a na venkově zůstávají jen staří lidé a na vesnice nakomandovaní byrokraté. Tuto situaci lze řešit jen tak, že se zemědělská družstva promění ve statky, které povedou kvalifikovaní agronomové. Ti nesmí čekat na pokyny k orbě, setbě a sklizni, až se ministerstvo zemědělství uráčí, ale musí rozhodovat suverenně sami podle vlastního nejlepšího uvážení.

Co je však nejdůležitější, celé národní hospodářství musí být postaveno pod kontrolu celé veřejnosti. Komunisté by si měli uvědomit, v čem spočívala Leninova největší naděje, že Sověty překonají počáteční nesnáze a vybudují pospolitost, která by se mohla měřit s nejvyspělejšími západními zeměmi: ve spolupráci nejširších lidových vrstev. Na Zápa-

dě má tato spolupráce podobu svobody tisku. Není jediné věci, která zasluhuje pozornosti veřejnosti, aby se o ní nepsalo ve všech listech a aby se o ní nevyslovili v dopisech redakcím čtenáři ze všech společenských vrstev. Vláda, veřejné instituce a soukromé podniky jsou pod stálou kontrolou a veřejnost ví dopodrobna, co se kde děje správného a nesprávného. Teprve, až se komunisté zbaví strachu z veřejnosti, zruší cenzuru a obnoví svobodu tisku, svobodu shromažďovací a spolkovací, mohou očekávat, že se jejich snažení setká s úspěchem. Zmizí nezáměrná sabotáž (hlavně sabotáž shora) a všichni budou spolupracovat na jediném cíli — blahu obyvatelstva. Československo se dalo na cestu reforem: údajně celé pětina podniků bylo dovoleno jít svými vlastními cestami. Bude-li tento krok doplněn svobodou myšlení a svobodou projevu, dříve nebo později bude odzvoněno nesmyslnému byrokratismu i ve zbývajících čtyřech pětinach československé výroby a Československo zaujme opět své místo mezi kulturními a civilizovanými národy světa.

*

V prosinci minulého roku zasedal v Praze ústřední výbor komunistické strany a den po něm se sešlo Národní shromáždění. Oba sbory se zabývaly hospodářským plánem na letošní rok, trochu pozdě, uvážíme-li, že například jen vánoční prodeje ve Spojených státech a Kanadě se plánují nejméně p ů l r o k u napřed. V Československu však schvalují celoroční plán celého národního hospodářství dvanáct dní před začátkem nového roku. Zřejmě nikdo nepočítal s tím, že by se na plánu mělo cokoli měnit a celý plán byl předložen oběma sborům jen a jen ke schválení, nikoli však k diskusi a opravám.

Ústřední výbor komunistické strany vidí v předloženém plánu plnění pěti úkolů. Prvním je "důsledná realizace nové soustavy řízení v celém národním hospodářství" a teprve posledním je "růst životní úrovně".

S "důslednou realizací nové soustavy řízení" je však v rozporu především plán sám, jak o něm referoval Národnímu shromáždění místopředseda a předseda Státní plánovací komise inž. O. Černík. Plán totiž stanoví, co mělo být teprve výsledkem "nové soustavy řízení", t. j. co mělo přijít "zdola"; říká, o tolik a tolik poroste ta a ta výroba, o tolik taková a taková, přesně tak, jak to dělaly všechny plány v minulosti. Všiml si tohoto rozporu dokonce i komentátor *Rudého Práva* Zdislav

Šulc. Úkoly, které plán ukládá jednotlivým odvětvím uvádějí pak v pochybnost, zdali je skutečně v úmyslu zvyšovat životní úroveň a starat se o "uplatňování hmotné zainteresovanosti na výsledcích práce", jak říká ústřední výbor.

Jak jsme vysvětlili ve svém článku shora, "hmotná zainteresovanost" a zvýšení životní úrovně závisí dnes v Československu na poměru mezi lehkým a těžkým průmyslem, závisí na rozvoji lehkého (spotřebního) průmyslu. Z plánu se však dovídáme, že kdežto průmyslová výroba jako celek se má zvýšit o 5.5 procenta, spotřební průmysl vzroste jen o 3.3 procenta, t.j. těžký průmysl poroste nejméně o 8 a více procent, téměř třikrát rychleji než průmysl spotřební, který tedy zůstane i nadále popelkou. Není asi náhodou, že také ministr financí R. Dvořák mluvil o zvyšování životní úrovně obyvatelstva až na konci svého, jinak nikterak krátkého referátu, místo aby učinil péči o životní úroveň ústředním motivem celé své řeči. Dá se proto říci, že potrvá ještě dlouho, než se komunisté rozhodnou jít důsledně novými cestami a než uvěří, že hmotně zabezpečené obyvatelstvo je nejlepší a vpravdě jedinou zárukou rozvoje národního hospodářství a státu.

A ještě jedna věc stojí za zmínku, to, jakou řečí mluví plán a jeho vykladači. Plán je snůškou dvojsmyslů, které lze vykládat tak i tak. A ministři, kteří jej tlumočili, se nezmohli na nic jiného, než nezáživné traktáty plné cizích slov a výrazů, kterým nikdo nerozumí. Pak se v Praze nesmí divit, že jejich řeči nikoho nerozplamení k heroickému pracovnímu úsilí.

Není vzpomínky, kterou by čas nezahladil, není bolesti, kterou by smrt neutišila.

Cervantes, Don Quixote

Problémy okolo odborů v Československu

Arno Hais

I.

Stalin zemřel r. 1953. Dvacátý sjezd komunistické strany Sovětského svazu, který odsoudil kult osobnosti Stalina a uložil vedení strany, aby odstranilo jeho následky ve *všech* oblastech stranické, státní a ideologické činnosti, se konal r. 1956. Komunisté v Československu však teprve v lednu 1965 se odhodlali přiznat, že téměř po celých dvacet let hospodařili podle systému, který převzali bez kritiky a námitek ze Sovětského svazu, systému, který neodpovídal přírodním, demografickým a technickým podmínkám našeho státu. Kopírování "osvědčených sovětských vzorů a zkušeností", zejména pokud šlo o přednostní rozvoj výroby výrobních prostředků, přivedlo čs. hospodářství nejen do krize, ale téměř na pokraj záhuby, přes všechno nadměrné úsilí československých dělníků, kteří na tuto politiku dopláceli i jako výrobci, i jako spotřebitelé.

Dnes jeden ze zastánců nové hospodářské politiky, prof. Oto Šik, v rámci Evropských rozhovorů ve Vídni (červen 1965) uznal, že preferování těžkého průmyslu na úkor potřebného růstu výroby spotřebních předmětů vedlo "k disproporciálnímu vývoji", což převedeno do normální mluvy znamená, že přivedlo komunistickou hospodářskou politiku ke krachu. Přiznal také, že existují *obecná* kritéria úspěchu hospodářského rozvoje, která nelze opomíjet. Nepřihlíží-li se k nim, dochází ke zbytečné "výrobě pro výrobu".

V diskusích, které se kolem této problematiky vedly, došlo k ostrým pŕtčkám mezi ekonomy a vedoucími osobnostmi KSČ (viz Novotný versus

Selucký). Koneckonců však vedení KSČ musilo uznat tvrdou skutečnost a ustoupit. Dnes si už někteří z ekonomů dovolují dokonce pochybovat, zda bylo správné provádět totální znárodnění podniků, zejména pokud šlo o menší živnostenské podniky a dílny, které sloužily ne průmyslu, ale především obyvatelstvu. Proti této tendenci se před únorovým převratem stavěli jediné stoupenci svobodných odborů, hlavně z řad funkcionářů těch svazů, jež dělnictvo uvedených odvětví sdružovaly (tajemník dřevodělníků Matěj Smejkal a j.). Ti všichni byli vedením ROHu za své "reformistické úchytky" z odborového hnutí odstraněni. Dnes začínají uznávat i někteří komunisté, že to byla chyba. To je jistě pokrok od schematické uniformity, kterou Klement Gottwald a Antonín Zápotocký před únorovým převratem hlásali a po únoru s velkým elánem prováděli.

II.

Zatím co na poli ekonomickém se pomalu stalinská deformace odstraňuje, na ostatních polích veřejné činnosti zůstává všechno při starém. Mám na mysli především onen známý, dnes už proslulý vztah komunistické strany k odborovým organizacím. To je také jedna z deformací, která vyplynula z přílišného kopírování sovětských vzorů. Nejde tu ovšem o deformaci, kterou způsobil Stalin, ten ji svými "poučenými" výklady o funkci "převodových pák" jen prohloubil. Podstata této deformace je poněkud staršího data, ještě z dob, kdy se dělnické hnutí v Rusku, tehdy ještě carském, absolutistickém, začalo formovat.

Politické hnutí se v Rusku projevovalo hlavně ilegálně, v podzemí, spiklenecky, odborové hnutí v malých, podpůrných spolcích. Teprve po revoluci 1905 se poměry poněkud uvolnily, takže bylo možno tvořit odborové organizace s lokální působností; prostě stejné počátky jako všude jinde v evropských monarchiích, jen asi se čtyřicetiletým zpožděním.

Za této situace byli menševici (Martov) od počátku pro podporu odborového hnutí a vytýčili zásadu, že každý člen strany má být členem odborové organizace. Zastávali tedy stejné stanovisko jako sociálně demokratické strany v zemích evropských. Bolševici však se nejdříve k odborovému hnutí stavěli odmítavě. Uznávali jen organizace vysloveně revoluční. Když se však odborové hnutí přes to rozvíjelo, razili heslo podřízenosti odborů straně. Jen strana, tvrdili, má ve svých vedoucích kádrech lidi, kteří vědí, čeho je proletariátu k osvobození třeba, v odborech je sdružena jen "neuvědomělá, zaostalá masa".

Po listopadové revoluci 1917 vytlačili bolševici menševiky z odborů úplně a násilně likvidovali jakoukoli opozici. Tím zvítězilo bolševické "učení" o tom, že odbory jsou jen "školou komunismu" a pracují pod vedením komunistické strany, naplno. Působením Kominterny, která si tehdy osobovala právo vést revoluční hnutí celého světa, a její odnože Rudé odborové internacionály, se toto "učení" rozšířilo do všech států, v nichž se vytvořily komunistické strany. Poprvé v historii dělnického hnutí se staly organizační principy politicky zaostalé země základem pro postup a politiku dělnických organizací zemí politicky vyspělejších, ačkoliv neodpovídaly nikterak zkušenostem, jež tato hnutí nabyly vlastní praxí.

Tato deformace z prvních počátků ruského dělnického hnutí byla ve stalinské éře kultu osobnosti povýšena na dogma. Odborům byla definitivně přidělena úloha transmise. Byly považovány jen za nástroj, který pomáhá zajišťovat a uplatňovat politiku strany a státu v masách, sdružených v odborech.

Jakákoliv snaha, aby odbory chránily též dělníky a staraly se o jejich zájmy a potřeby byla odmítána jako nepřipustné ochranářství a pranýřována jako reformistické, oportunistické tendence a přežitky sociáldemokratismu. Sta a sta opravdových odborářů, kteří v té době bez ohledu na tyto zaklínací formule se snažili prostřednictvím odborů dělníkům pomáhat, se stali obětmi dogmatu Stalinových "pouček". Byli označeni za nepřátele režimu, kteří staví dělníky proti státnímu aparátu ve státě, v němž si dělníci sami vládnou. V takovém státě, tvrdili tehdy komunisté, není a nemůže být rozporů.

Úloha odborů se redukovala na pouhý přívěsek hospodářského aparátu. Dělnictvo ztrácelo zájem o činnost v nich. Zvyklo si v nich vidět nejen prodlouženou ruku komunistické strany, ale i komunistického ředitele závodu, v němž pracovalo. Zvyklo si také za ta léta nic od odborů nežádat a být jen pasivními jejich členy. To všechno vedlo k zbyrokratizování odborů, k prázdné uniformitě, kterou komunisté považovali za projev upevňující se jednoty pracujících. Místo skutečně spontánní aktivity členstva nastupovala aktivita zdánlivá, "vykazovaná" — jak správně poznamenává dr. Zdeněk Jičínský ve své úvaze o některých problémech vývoje státní a politické organizace v Československu po roce 1956 (Právník, květen 1963). Aktivita, kterou vyvíjel aparát, jehož úloha stoupala úměrně úpadku zájmu členstva o činnost odborů.

III.

Na IV. sjezdu ROHu (květen 1959) se projeví názory, volající po zvýšené pravomoci odborů, v domnění, že destalinizace platí i pro odbory. Někteří delegáti dokonce volali po určité kontrole odborů nad státním aparátem. Ještě na sjezdu se s těmito názory vypořádal první tajemník KSČ a prezident A. Novotný, který v čele delegace KSČ přišel na sjezd, aby přednesl pozdrav strany. KSČ pak dodatečně tyto názory odmítla a označila je za "buržoazní rec divu" v myšlení a jednání dělníků a jejich maloburžoazních návyků.

Po tomto zákřiknutí nedošlo na V. sjezdu ROHu (květen 1963), jakkoliv se konal v době zvýšeného náporu kulturních pracovníků na pozice doktrinářů, k projevům nespokojenosti, ačkoliv bylo k tomu důvodů víc než dost.

Za to se však začaly množit kritické články, které se zabývaly nesprávným pojetím funkcí společenských organizací vůbec, a odborů zvláště. "Mnoho nedostatků v práci odborových organizací způsobuje nesprávný a zúžený teoretický výklad o poslání odborových organizací v socialismu" — napsal na okraj pátého sjezdu ROH redaktor Ladislav Zajac v bratislavské "Pravdě" 14. května 1963. I v socialismu zůstává úlohou odborových organizací starat se o existenční zájmy, o sociální a kulturní potřeby pracujících, střežit nedotknutelnost práv pracujících, bdít nad dodržováním pracovního zákonodárství, nad bezpečností při práci a ochranou zdraví lidí — správně konstatoval autor ve své úvaze, hned nato však poznamenal, že odborové organizace z obavy před podezřením, že sklouzly na ochránářskou, reformistickou, sociálně demokratickou nebo syndikalistickou pozici — upadají do opačných chyb: ani v oprávněných případech *nemají odvahy* vystoupit proti poškozování pracujících, dovoluji, aby se poukazováním na zájmy hospodářství zakrývaly nedostatky řízení a trpělo porušování zákonů. A nejen to, autor tvrdí, že často ostří své kritiky zaměřují jednostranně *proti* pracujícím a nepomáhají odhalovat nedostatky v řízení a organizaci výroby, které tyto těžkosti způsobují. Ostřejšího odsouzení komunistických odborů a jejich činnosti lze si sotva představit.

V rámci kritických úvah o postavení a činnosti odborů se začaly objevovat hlasy už docela kacířské, popírající názor, že ve společnosti, kterou komunisté budují, není rozporů. "V naší společnosti jsou rozpory např. mezi řídicím aparátem na jedné a řízeným na druhé straně" — konstatuje Pavel Vranovský v článku "Odbory a dnešek" (Práce 14. 5.

1963). A jelikož tyto reálně existující rozpory nelze zapírat, je třeba, aby odbory ke všem otázkám, zejména k těm, které se týkají ochrany bezprostředních zájmů pracujících, přicházely s iniciativou a vlastním stanoviskem — praví v závěru své úvahy autor.

Ve svých úvahách o politickém řízení za socialismu Zdeněk Mlynář píše: "Protože v socialismu existují nejen rozdíly třídní, ale i rozdíly mezi lidmi, vyplývající z jejich místa v dělbě práce a z jejich podílu na diferencovaném rozdělování — musí docházet k nezbytným konfliktům mezi různými zájmy obyvatelstva." Na jiném místě vyzvedává, že stalinské pojetí politického řízení bylo odlišné a vycházelo z *fikce* o absolutní jednotě zájmů obyvatelstva. Proto ve Stalinově pojetí plnily společenské organizace především funkci "převodových pák", jejichž hlavním úkolem bylo pouze pomáhat při prosazování společenského zájmu a nikoli aktivně působit na jeho tvorbu.

Nemůžeme v této souvislosti si odpustit, abychom nepoznamenali, že právě na tomto poli se střetávaly názory svobodných odborářů s názory prvního předsedy ÚRO, Antonína Zápotockého, který, jak známo, byl horlivým stoupencem naprosté jednoty zájmů dělníků a komunistického státu, v němž si dělníci sami vládnou. Dnes komunističtí sociologové tento názor vehementně popírají. A kde jsou konflikty, tam je třeba i organizací, jež by je vyrovnávaly a řešily.

Ještě ostřeji vystoupili proti jednostrannému pojetí úlohy dobrovolných společenských organizací někteří sociologičtí pracovníci. Uznávají sice, že odbory mají plnit úlohu prostředníka mezi stranou a masami, ale tvrdí zároveň, že tímto působením "se existence a smysl těchto dobrovolných organizací nevyčerpává". Tyto organizace jsou nutnou formou organizování různých vrstev a skupin pracujících a jejich hlavní úkol spočívá v tom, že jako organizace zájmové hájí a prosazují určité zvláštní zájmy různých vrstev a skupin, kvůli kterým vlastně vznikly.

Tyto úvahy jsou, bohužel, otiskovány především v úzce odborných revuích (Právník, Právní obzor, Filosofický časopis, Věda a život a pod.), jež vycházejí v omezeném nákladu a proto ne tak snadno se dostanou do rukou odborových funkcionářů. Není však pochybností, že problémy, o nichž jednájí, jsou předmětem zájmu četných odborových pracovníků a nezůstanou bez vlivu na rozpravu na nadcházejícím sjezdu ROHu, který se má konat letos.

IV.

Nedávno se konal ve Varšavě (8.—22. října 1965) šestý sjezd Světové odborové federace. Generální tajemník Louis Saillant navrhl v úvodní části svých tezí k referátu o činnosti a budoucích úkolech SOF, tento pasus:

"Světová odborová federace je vždy a za všech okolností suverenní. Rozhoduje nezávisle a bez vnějšího zasahování o svém programu a svých akcích, jež je třeba vést k obraně životních zájmů pracujících. Při zachování naprosté nezávislosti na politických stranách a vládách je SOF pro spolupráci se všemi pokrokovými silami, které ve všech zemích bojují proti imperialismu, kolonialismu, a neokolonialismu, za sociální pokrok, národní nezávislost a mír."

Toto zdůrazňování nezávislosti na politických stranách a vládách je obrat o celých sto osmdesát stupňů. Dosud SOF totiž nebyla ničím jiným, než hláskou troubou Sovětského svazu a jeho zahraniční politiky. Co platí pro mezinárodní organizaci komunistických odborů, musí přirozeně platit i pro její členské organizace, tedy také pro ROH, které není jednou z posledních, pokud počtu členstva se týká. Tím spíše, když celá delegace ROH ve Varšavě pro Saillantův návrh bez námitek hlasovala.

Stanovisko varšavského sjezdu SOF je dávným stanoviskem svobodných odborářů. Ti tvrdili vždy, že odbory jsou nestranické společenské organizace dělníků, úředníků a zřizenců, jež žijí vlastním životem a přijímají příkazy jen od svých členů, prostřednictvím volených orgánů na základě stanov. Odborové organizace v demokratických státech nebyly nikdy a nejsou tím spíše dnes náhražkou politických stran, ani jejich služebníky. Jsou však tlumočníky tužeb a požadavků všech pracujících bez rozdílu jak vůči politickým stranám, tak vůči státu.

Je třeba jen vítat, že po dvaceti letech bloudění i Světová odborová federace se dostává na tuto platformu. Pro odborové funkcionáře v Československu plyne z usnesení varšavského sjezdu SOF jeden závazek: předložit nadcházejícímu sjezdu ROHu návrh, v němž bude tato zásada převzata do stanov ROHu jako ustanovení, které by regulovalo vztahy odborů k politickým stranám, především pak ke straně komunistické. To bude jeden z vážných kroků k destalinizaci na tomto poli a odbory v Československu se stanou tím, čím je československé dělnictvo dávno chce mít: organizacemi, které budou chránit a hájit jejich práva a zájmy.

Spojené státy v minulém roce

Václav Suda

Americké národní hospodářství se loni těšilo již pátý rok stálému vzestupu, při čemž dosahovalo nových a nových rekordů téměř ve všech oborech. Výsledky byly vesměs lepší, než národní hospodáři prorokovali. Nadto toto období vzestupu, nejdelší v době míru, uvedlo v pochybnost starší teorie, že každý vzestup je dříve nebo později vystřídán opět poklesem nebo dokonce krizí hospodářského života. Větší a větší počet národních hospodářů nyní ujišťuje, že prosperita může pokračovat do nekonečna a že domněnka, že hospodářství se musí pohybovat v začarovaném kruhu — vzestup, stagnace, pokles a krize — byla překonána dobře vedenou hospodářskou politikou. Ukazují, že bleskově rychlé počítací stroje dovoluují rychlý rozbor tendencí národního hospodářství a umožňují vládě rychle zasáhnout fiskálními, peněžními a jinými zásahy. Přesto "stará" škola dosud ovládá národohospodářské myšlení a odmítá představy, že prosperita nikdy neskončí. Představitelé této školy zdůrazňují, že zásahy, které mají zabraňovat zvratu, nejsou neomylné a že politické a jiné úvahy mohou potlačit národohospodářské zájmy. Stejně tak se mohou významně uplatnit vnější činitelé, jako na příklad zahraniční obchod, investice do zahraničí, vojenská pomoc a hospodářská pomoc jiným národům, a působit opačným směrem než domácí hospodářská politika.

S hlediska dosažených výsledků jsme především svědky toho, že hrubá národní výroba dosáhla loni nevídané úrovně 670 bilionů dolarů proti

628 bilionům v r. 1964. Přispělo k tomu významně 51 bilionů (1964 — 45 bilionů), které se věnovaly na kapitálové investice, t.j. rozšiřování závodů a nákup strojů. Kapitálové investice vzrostly proti 1964 o 12 %, zatím co se předpokládalo, že vzrostou jen o pouhých čtyři procenta. Naproti tomu stavba domů zůstala za obecným růstem a proti roku 1964, kdy představovala 27 bilionů dolarů, se loni téměř nezměnila. Vzrůst americké účasti na válce v Jižním Vietnamu se považoval za podstatný, protože se podílel dvěma biliony na vzrůstu hrubé národní výroby o 42 bilionů. Nutno zároveň poznamenat, že růst národní výroby nebyl jen papírový, t.j. nebyl pohlcen vzestupem cen, které stouply jen o půldruhé až dvě procenta — přesně tak, jak se předpokládalo. Vzestup cen byl totiž značně paralyzován vyšší schopností průmyslu vyrábět a nutností prodávat. V průměru pracoval průmysl na 88 procent své schopnosti, přibližně v témže rozsahu jako roku 1964.

Nákupy spotřebitelů a vlády byly rovněž loni jedinečnou podporou hospodářského vzestupu. Zatím, co vládní výdaje za zboží a služby vzrostly o šest bilionů na 135, výdaje spotřebitelů stouply o 30 bilionů na 429. Spotřebitelé utráceli více, protože vzrostly jejich příjmy, zvýšila se zaměstnanost a v září zvýšení starobních a jiných sociálních podpor, provedené se zpětnou platností, uvedlo do oběhu hned 885 milionů dolarů. Stejně se uplatnilo příznivé přijetí nových automobilových modelů. A napovídá, že se loni prodalo devět milionů dvě stě tisíc aut. Tím také vzrostlo národní zadlužení. Koncem října 1965 spotřebitelé dlužili obchodníkům 65 bilionů dolarů, o nějakých sedm bilionů víc, než r. 1964. Jak počet prodaných aut, tak výše spotřebitelského dluhu jsou dalšími rekordy. Průměrný Američan věnuje dnes každý sedmý dolar svého příjmu na splácení svých dluhů.

Protože bankovní půjčky průmyslu a obchodu rostly dvojnásob rychleji než v roce 1964, bankovní soustava byla vystavena napětí, aby vyhověla žádostem o úvěr, třebaže peněz přibývalo. Jako důsledek stoupal v druhé polovině 1965 úrok jak z krátkodobých, tak dlouhodobých úvěrů, zatím co ceny zástavních papírů klesaly. Naproti tomu se trh cenných papírů, které v polovině roku klesly o desetinu v důsledku Dominikánské krize a vzrůstu válečné aktivity ve Vietnamu, rychle vzpamatoval a kursy dosáhly nové rekordní výše. Vzestup cen cenných papírů byl odrazem podstatného vzrůstu zisků zapsaných společností; zisky se po srážce daní odhadují na 44 bilionů proti 37 bilionům z r. 1964.

Soustavný pokles nezaměstnanosti dokresluje celkový obraz blahobytu. Počet nezaměstnaných klesl na 4.3 procenta v říjnu loňského roku, což je nejnižší procento v posledních osmi letech. Ještě v roce 1964 bylo nezaměstnaných 5.1 procenta a v roce 1963 5.6 procenta. Pokles pod 4.5 byl zvláště potěšitelný, protože vláda očekávala něco podobného teprve v roce 1966. Zaměstnanost stoupla v říjnu na 73.2 milionů, poprvé v amerických dějinách vůbec.

Tou měrou, jak se zlepšila situace na trhu práce, kritici automatizace kritizovali méně neodbytně, avšak "příměří" je i nadále vratké a bude jen dočasné vzhledem k dvěma tendencím vývoje. Předně se budou nesnáze na pracovním trhu stupňovat, protože se očekává roční přírůstek uchazečů o práci v počtu půldruhého milionu po dobu příštích pěti let. Zadruhé se počítá, že počet elektronických "mozků" poroste do roku 1970 o patnáct procent ročně. Zatím co na počátku padesátých let neměly americké společnosti ani jediný elektronový mozek, bylo jich nedávno napočítáno 25 tisíc a odhaduje se, že do konce roku 1970 jich bude v provozu dvojnásobek. Nadto, protože automatizace je logickým pokračováním Průmyslové revoluce, návrat k neautomatizované výrobě je vyloučen, stejně jako byl po Průmyslové revoluci vyloučen návrat k rukodílnám před dvěstěpadesáti léty. Jestliže však Průmyslová revoluce nahradila ruční práci strojem, automatizace nahrazuje lidskou obsluhu strojů obsluhou strojovou.

Postavení Spojených států na zahraničním trhu nebylo v minulém roce tak povzbudivé, jako byl vývoj domácího hospodářství. I když vývoz v hodnotě 40 bilionů byl o pět bilionů vyšší než dovoz, přebytek vývozu nad dovozem byl o dva biliony nižší než v roce 1964. Bilance zahraničního obchodu se zhoršila proto, že dovoz vzrostl o 12 procent, kdežto vývoz jen o 10 procent. Vývoz byl postižen v druhé polovině loňského roku depresí v Japonsku a zpomalením hospodářského růstu v Evropě.

Třebaže zahraniční obchod vykázal v roce 1965 přebytek pěti bilionů dolarů ve prospěch Spojených států, americké platy do zahraničí byly vyšší než celkový americký příjem, ať jejich zdroj byl kterýkoli. Hlavními činiteli, kteří zavinili americkou pasivní platební bilanci, byly pomoc hospodářsky zaostalým zemím, rostoucí účast Spojených států na válce ve Vietnamu, stále investice amerických společností do zámoří

a rostoucí cestování amerických občanů do zahraničí. Ačkoliv se schodek odhaduje jen na půldruhého bilionu, t.j. polovinu schodku z roku 1964, je přesto zklamáním, protože vláda usilovala o vyrovnání platební bilance. Úsilí o vyrovnání této bilance se setkává s nezdarem již od roku 1960, jak dokazuje celkový schodek této bilance ve výši 13 bilionů, z nichž pět bilionů zaplatila Amerika ve zlatě. V důsledku tohoto kroku americká zásoba zlata klesla z 19.5 bilionů na 14.5, zatím co závazky k cizím zemím vzrostly o 8 bilionů téměř na 29 bilionů. Lze si na prstech spočítat, že by nebylo ve Fort Knox dostatek zlata, kdyby šlo o to, uchovat zlaté krytí americké měny podle zákona na jedné straně a uspokojit případné požadavky zahraničních bank, aby byly americké závazky zaplacený ve zlatě, na druhé straně.

Psychologický tlak na dolar zesílil v polovině roku 1965, když prezident de Gaulle žádal návrat k někdejší zlaté měně v mezinárodním měřítku, kdy se bilance mezi státy vyrovnávaly zlatem. Návrat k zlaté měně v mezinárodním měřítku by byl v hlubokém rozporu s dnešním způsobem vyrovnávání schodků platebních bilancí, kdy se vyrovnávají buď ve zlatě nebo v dolarech. Jinými slovy, zlato a dolar jsou totéž, protože je americká vláda povinna prodávat zlato zahraničním cedulovým bankám unci za pětatřicet dolarů. Proto považují zahraniční ústřední banky dolar za stejně hodnotný jako zlato a používají dolaru jako krytí domácích změn. Protože by bylo nemožné uspokojit všechny vlastníky amerických dolarů, kdyby je chtěli proměnit ve zlato, je nábílední, že de Gaulleův požadavek je krajně neuvážený a nerozumný. Pokus proměnit dolary ze zahraničí ve zlato by otřásl do základů světovým obchodem z toho prostého důvodu, že není na Západě dostatek zlata, potřebného k financování rychle rostoucí světové výměny zboží. Řečeno jinými slovy, přijetí dolaru za mezinárodní platidlo podstatně zlepšilo mezinárodní výměnu zboží. Návrh presidenta de Gaulla, vyslovený z politických důvodů, kdyby měl být uskutečněn, ohrozil by těžce bezpečnost Svobodného světa, protože snaha udržet dolarové platy v rovnováze by nevyhnutelně snížila americkou vojenskou pomoc ohroženým nezávislým zemím a podstatně omezila vojenský a politický vliv Spojených států jak v Evropě, tak v Asii a Africe.

Jaký bude rok 1966, o tom se názory různí. Někteří jsou opatrní, jiní optimističtí. Dohady se týkají otázky, jak vzroste hrubá národní vý-

roba. Vzrůst se odhaduje až na 30 bilionů dolarů, t.j. 4 a půl procenta výroby roku 1965. Rovněž se vedoucí národohospodáři liší v mínění, kolik z tohoto přírůstku bude představovat skutečný vzrůst výroby a kolik zvýšení cen, jimiž bude vyjádřen. Že lze předpokládat jen malé zvýšení cen, naznačuje velký rozsah skladů surovin a zvýšená schopnost průmyslu vyrábět. Vysoké zadlužení spotřebitelů může zároveň omezit růst poptávky, zvláště po tak významném zboží jako jsou auta, která rozhodují o prosperitě nebo depresi. Na druhé straně se dá očekávat, že příjmy spotřebitelů porostou nadále, poměrně i absolutně, v důsledku nutnosti vybavovat průmysl stále dokonalejšími a dokonalejšími stroji. Říká se, že kapitálové investice stoupnou o dalších osm procent. Rovněž se počítá, že vládní výdaje vzrostou o 13 bilionů na 137 v kalendářním roce 1966. Jen vojenské výdaje se prý zvýší o pět bilionů. Vcelku jsou tedy vyhlídky do nového roku nadějné.

Spravedlnost na rozpacích

Čím začít? Kanadou nebo Spojenými státy? Útěkem obchodníka narkotiky Lucien Rivarda ze stoprocentně bezpečného montreálského vězení Bordeaux nebo útěkem jeho kolegy Lemaye ze stejné bezpečného vězení ve Státech? Hromadným vyvražďováním svědků žhářství a bankrotů v Quebecu nebo vražděním bojovníků za občanská práva v Americe a osvobozováním jejich vrahů bílými porotami? Ať začneme čímkoli, vždy se objeví týž fakt: organizovaný zločin, jehož existenci popíraly kanadské autority ještě nedávno tak usilovně, je v činnosti počínajíc Mexikem, pokračujíc Spojenými státy a končíc Kanadou nebo naopak, počínajíc Kanadou, pokračujíc Spojenými státy a končíc Mexikem. Naproti tomu spravedlnost, která jej stíhá, je míle pozadu a je ztěžována všemi možnými překážkami, nevyjímajíc nedostatečné zákonodárství.

Quebecký ministr spravedlnosti Claude Wagner odhalil alespoň částečně, proč se boj proti organizovanému zločinu setkává s překážkami. Konferenci právníků v Drummondville, Que. řekl, že "organizovaný zločin pronikl do všech částí quebecké společnosti". Řekl dále, že "úcta k soudům a soudcům obecně poklesla". Prohlásil, že "ničivá hrstka

nežádoucích živlů" v sdružení quebeckých právníků se dopouští "hrubých přečinů proti právnické morálce s tragickými důsledky". Obvinil právníky, o nichž mluvil, že "nabádají své klienty, aby zatajovali pravdu, lhali a dopouštěli se křivé přísahy"; že se nedostavují k soudnímu řízení, aby si tak vynutili "příznivějšího soudce" pro své případy; zavírají oči nad tím, že jejich odměny jsou často "produktem zločinu" a že se tak stávají "příjemci nakradených statků"; tajně jednají s oběťmi zločinů, aby odvolaly svá udání: doporučují a sjednávají "falešná alibi vrahů nebo pachatelů ozbrojených přepadů" a aby dosáhli svých cílů "používají drobných podvodníků, prostitutek a křivopřisežníků, platíce jim padesát až sto dolarů kus za kus"; doporučují a usnadňují "výrobu falešných dokladů"; podplácejí soudní úředníky, aby se jejich pomocí stali obžalovaní jejich klienty; "používají kluzkých prostředků, aby se jim dostalo seznamů případných porotců dříve, než porota zasedne a mohli tak ovlivňovat porotce"; "jsou v placených, celoročních službách předáků podsvětí"; jsou "účastníky podvodných bankrotů, pomahači nepoctivých zplnomocněnců a nepoctivých rozhodčích".

Svou řeč končil Wagner slovy: "Rozvíjí-li se dnes, v roce 1965, před námi ohavný pohled na organizovaný zločin ve všech společenských vrstvách, nemyslete si, že k tomu došlo náhle. Nevěřte, že tato rakovina, která zasáhla kořeny naší společnosti, se objevila jako jedovatá houba přes noc... Tato nemoc nás přemohla postupně v posledních desíti letech, majíc podporu v nezájmu veřejnosti a jsouc aktivně podporována pomocníky v každé vrstvě společnosti".

Odvážný a krajně poctivý projev quebeckého ministra spravedlnosti nemá obdoby. Nikdo však nepochybuje, že situace v Quebecu charakterizuje jen Quebec. Wagner mohl také stejně mluvit jménem celé Kanady a pravděpodobně i Spojených států. A aby jeho řeči byl dán patřičný důraz, týž den, kdy byla uveřejněna, přinesl denní tisk zprávu, že přes ostrý protest státního návladního byl proces proti jedné z hlavních postav quebeckých zločinů odložen o dva týdny, protože obžalovaný změnil již pátého obhájce a noví obhájci potřebují ovšem kdy, aby prostudovali obžalobu a doklady. Jiným svědectvím, že Wagner mluví pravdu, je projev Kanadského sdružení dřevařů, které utrpělo podvodnými bankroty škodu na nějakých padesát milionů dolarů. Toto sdružení prohlásilo, že přes sedm let (slovy a číslicí sedm, spo-

čítejte si to na prstech) se marně domáhá jak na federální kanadské vládě, tak na provinční vládě quebecké, aby učinily přítrž podvodným úpadkům. Sdružení výslovně konstatuje, že marně žádalo o pomoc jak ministerského předsedu Pearsona, tak federální ministerstvo spravedlnosti, tak generálního sollicitátora Larry Pennella, bývalého konzervativního ministra spravedlnosti E. Davie Fultona a quebeckého státního návladního. Federální úřady je odkazovaly na provinční a provinční na federální a podvodné úpadky mezitím úspěšně rostly, až přinesly ovoce v podobě hromadného vyvražďování svědků (počítá se, že jich bylo vyvražďeno na dvacet, slovy a číslicí dvacet, počítat je na prstech nemůžete, jen když pužijete rukou i nohou).

Odedávna se nám říká, že spravedlnost je základem státu, základem civilizované společnosti. Nyní jsme svědky, že tato spravedlnost je ohrožena nejodpornější rakovinou. Kdo je vinen? Netečnost veřejnosti? Nezájem tisku? Politické strany, ochotné přijímat podporu i od podsvětí? Rozdělení pravomoci nad výkonem spravedlnosti mezi provincie a federální úřady v Kanadě, mezi státy a federálními úřady ve Spojených státech? Pomohou královské nebo sněmovní komise? Či máme založit Spolek pro obnovu práva a spravedlnosti? Prostý občan stojí němě v údivu. Fráze nepomohou, jen činy. Dočkáme se jich včas? Dříve, než nám povládne podsvětí?

V listopadu 1965 bylo ve Spojených státech ukradeno přes 48 tisíc aut a počítá se, že za celý rok jich bylo ukradeno půl milionu.

Z nových českých veršů

ČI TO MÁME ZKUSIT MY?

Josef Martínek

*Východní bozi, bozi rolníků
nechali minuvší svět
růst, růst, růst.*

*Západní bozi, bozi řemeslníků,
ti stavěli ten náš svět
kousek po kousku.*

*Ted' bozi učenců
zvídavostí posedlých
všechno rozebírají.*

*Ó Bože,
pravý Bože,
ne lidmi — tvořený. ne lidmi — pěstovaný
Můžeš dát všechny ty kousky
zase dohromady?
Nebo to necháš básníkům?*

*Bitterroot Poetry Magazine
Brooklyn, N. Y., Zimní číslo
1964*

PŘEVLEKNUTO

Myslel jsem:

*Až tu budu déle
všechna krása hor a pouště
hluboko pod nimi
zřídne, zbledne, zevšední.*

*Stanou se jen kulisami,
na které si člověk zvykne,
přestane je obdivovat.*

Ale dostal jsem za vyučenou:

*I hory i poušť
jsou pořád stejně krásné
jako v první den stvoření,
protože se každou noc převlékají
a pokaždé do svátečních šatů
čerstvě vyžehlených.*

PAMĚT

Stáří

*to je doba, kdy slova
stěhují se zpět do slovníku
a ne a ne a ne
se vracet.*

ZA PLOTEM NAŠÍ GALAXE

*To jsem rád,
že jsem zas doma
po tak divném putování.*

*Byl jsem totiž na černo
kroužil s astronauty.
Nepovím jak jsem se k nim dostal
(protože bych možná brzo měl
na krku F.B.I.)*

*A jak jsem byl rád,
že mne hoši ani nezbleskli
a tak i já si mohl dopřát
vyzout se z tíže své hvězdy
a pohovořit si s hvězdičkami
tak jasnými
jak v mé poušti ani k ránu nejsou.*

*Tolik příležitosti.
Tolik nocí za jeden jen den!*

*A věřte nebo nevěřte, povedlo se mi
oč se marně pokoušejí
hvězdáři na honu po signálech
z vnějšího prostoru.
Jsou ty signály, jestvují,
jsou, jsou, jsou.
Já je našel, četl, luštil,
(zas nepovím jak,
to je ještě "Classified")
ale vím už proč nám signalizují
tvorové z planet za plotem
naší galaxe.*

*Schází jim co chybí i nám.
V tůních vnějšího prostoru*

*dosud hledají
pravdu, hlubší pravdu,
pravdu poslední,
prapříčinu, pravdu pravdoucí
(jako my, jako my)
pravdu, které se nedobrali
(jako my, jako my)
ve vnitřním prostoru
v nich samých se hloubícím.*

*Ale už jsem dole, doma, doma.
a jaká je to chuť
zase si v teple about
bačkory zemětíhy*

NEČASOVÝ

*Jeho neštěstím bylo,
že se narodil v čase,
kdy se všechny vlády
moc mýlily
a události se vybavovaly
docela jinak,
než proroci prorokovali
a vládní špičky
padaly po hlavě na hřebíky
nastražené neproroky.*

POTKAL JSEM PŘÍTELE

Pavel Javor

*Dnes celý den jsem v lesích prochodil
a přišel v údolí, kde ohně hořely.
Klekání stálo u zavřených vrat
a já jsem váhal někde zaklepat,
neb byl už večer, všichni šli už spát.
Z komínů ještě stoupal bledý dým
a na ztemnělém nebi mihla se
už večernice tichým steskem svým —
Tu pojednou vyběhl z jedněch vrat
pes, jako velký medvěd huňatý.
Neštíkal na mě, ale lísal se
svým mlčelivým, dobrým pohledem.
I bylo mi, jako bych našel přítele.
Na hlad jsem zapomněl i na svou únavu,
ne dobře je tu s námi na zemi,
žijí-li ještě velcí, dobří psi,
když lidé nenávidí a když štekají.
Sáhl jsem do kapsy a se svým přítelem
o krajíc chleba jsem se rozdělil —*

Ukázka z nových veršů Pavla Javora, které vydalo nakladatelství *Universum Press, Co.*, v New Yorku.

POZNÁMKY KRONIKÁŘE

Josef Martínek

ZMĚŇTE HESLO

(Loni o prvním květnu bylo vyvěšeno v městech i dědinách v ČSSR staré heslo: "Se Sovětským svazem až na věčné časy." Letos, kdy už je známo i z pražského tisku, že uranové doly v Jáchymově jsou vyčerpaný a pomalu se zavodňují, mělo by to heslo znít:)

*Se Sovětským svazem
parnem i mrazem
až do poslední hrudy
uranové rudy.*

PODLE HAVLÍČKA (ale jinou notou)

*Před sto lety Havlíček psal:
"V moji bibli učil jsem se:
Když se dobře dává,
nemá vědět levá ruka,
co dává ta pravá."*

k čemuž po sto letech kronikář poznamenává:

*V diktatuře je to jiné,
v té se jinak pere:
pravá ruka nesmí držet
co ta levá bere.*

NEDOSTATEK PŘECHODNÝ

(Pražští režimisté nazývají nedostatek potravin, oděvů a bytů jen nedostatkem přechodným, ač trvá od té doby, co se ujali vlády.)

*Proč zvou p ř e c h o d n ý m ten nedostatek,
který rve srdce otců a matek?
Protože přechází z roku do roku,
vesele si hvízdá do kroku,
neb kořeny tak pevné má,
že ještě léta potrvá*

(Aneb:

že i Novotného přetrvá).

STALINSKÉ MUCHOMŮRKY

(V Československu je velká diskuse o stalinských muchomůrkách — chybách a zločinech napáchaných za stalinského režimu. Marně však i revisionisté hledají pramen všeho zla jen v Stalinovi. Pravý jeho zdroj je mnohem hlouběji.)

*Muchomůrky jak ostatní
jedovaté houby
bují jen tam, kde je živé,
bohaté podhoubí.
A podhoubím stalinštiny
— to kráká i vrána —
je sama ta jejich rodná,
neomylná strana.*

Z MOUDROSTI ČESKOAMERICKÉ

*Drobných starostí a žalů
přehořký je kalich.
Lepší jeden velký t r u b l,
nežli tisíc malých.*

TVOŘI A HŘBETI

(Znáte ty tvory, co se dovedou vpravit do každé situace a dovedou otočit, je-li třeba, na čtyřáku: za pravicového režimu je najdete na nejpravějším křídle, otočí-li se však vývoj doleva, jsou na obrátku na křídle nejlevějším. Inu, tvoři...)

*Podstatné jméno t v o ř i
skloňuješ dle vzoru t c h o ř i;
neb, jak radí kmotr Zázvora,
dle vzoru p o t v o r a.*

(Aneb:

*Kdyby žili mezi Indiány
třeba jen pět let,
vysloužili by si titul
náčelník Pružný Hřbet.*

Jak se dívat na umění

Antonín Lněnička

Dnes opravdu víc než kdy jindy lidé nevědí, jak se dívat na umění. Přesto není pochyby, že obecná vzdělanost stále stoupá. Rád bych v několika větách uvážil základní činitele a tak snad pomohl divákovi se o celé věci zamyslet a domyslet o trochu dále a možná vzbudit v něm zájem.

Jsem povoláním malíř a vím, jak je těžké upoutat diváka. Snad jsou toho v mém případě vinny mé obrazy. Rozhlížeje se však kolem, myslím, že se mnohým nedaří lépe. Proč? Těžkostí je mnoho. Základní je ta, že si nerozumíme, a to vzájemně — divák umělci a umělec divákovi.

V podstatě není vina ani jedna ani druhá strana. Je to proto, že se nám rozpadla životní filosofie, a tím pojem krásna. Ztratili jsme, abych tak řekl, společné názvosloví. V dobách velkých slohů se jistě lidé také různili v názorech, ale měli společné základny, které jim umožňovaly měření. Ponechme stranou jejich pravdivost, to je věc filosofů a učenců. Na umělci bylo ilustrovat, což se mu dařilo snáze, protože jeho síly nebyly tříštěny zmateností protichůdných zájmů. Nebyl vyzbrojen takovou individuální svobodou, jakou má dnešní umělec, ale to spíše pomáhalo, než škodilo. Zejména v mládí se naučil pořádně řemeslu. Nám schází především pokora a trpělivost našich předchůdců. Snad namítnete, že na to nemáme kdy. To je ovšem moc špatné, protože dříve nebo

později se omyly nejen ukáží, ale donutí nás možná se vrátit mnohem dále, než k jejich počátku. Nejsme trpěliví, protože nemáme skutečný zájem něco vyprávět, a to hlavně proto, že nemáme co vyprávět.

Podíváme-li se na díla svých předchůdců (jestliže si dáme tolik práce), najdeme v nich tolik motivů a vzájemné organické uspořádanosti, že máme pocit, jakoby celé arie hudební zněly v prostoru. Silné i slabé tóny, celá problematika, nejistota i vítěznost životní tam je. Naproti tomu mnohé výtvary abstraktního umění toto neznají. To je pouze výstřel, úder — přiznávám se, že mnohdy vtipný úder — to však není hudba, ale jen jeden jediný úder. Jako když na nás zatroubí automobil. Podle mého soudu to nestačí ani divákovi ani tvůrci. Jak vystřelí zítra? Jen některé obrazy Picassovy a Braqueovy mají krásu zrození. Kromě toho, kdo se v tom vyzná?

Umění nevzniklo, tak jako nic na světě, z ničeho, nýbrž navazovalo na předchozí at' už kladně nebo záporně. Stejně i my neděláme nic jiného, než že se pereme s minulostí. Ovšem, proč se kvůli tomu stavět na hlavu? Neříkám, že ani v tom by nemohl být nový pohled na svět. Avšak, tak se dá těžko stavět, protože se to snadno poplete, a místo přidávání budeme ubírat.

Nechci se zabývat otázkou kýče, protože to předpokládám za samozřejmé, ale rád bych upozornil, že kýč nejsou jen ty známé břízky nad potůčkem nebo Carmen s cigaretou, nýbrž i mnoho zdánlivě moderních obrazů, které předstírají, že řeší problém — vskutku však hledají díru v plotě. To jistě není snaha nikterak nová, avšak příliš častá.

Těžko si představit budoucnost, ale je-li jaká, musí se vykoupit větším úsilím o objektivní pravdu. Protože, jak se máme dívat na umělecké dílo očima umělce, když se musíme dívat na svět svými vlastníma očima.

Jak vznikla krásná česká kniha

Z torontské přednášky Jaroslava Reichla

“Knihám tištěným předcházely knihy psané. Když však v patnáctém století psané knihy tehdejší vzdělanosti už nestačily, protože poptávka byla stále větší a větší, objevil se knihtisk. Nejdříve se ryly do dřevěných desek celé stránky a otiskovaly, brzy však přišel Johann Gutenberg

(1398—1468) s jediné praktickým řešením výroby a používáním sestavitelných písmen, zprvu dřevěných, později olovených. Protože byl knihtisk náhražkou rukopisu, je přirozené, že jej napodobil a tak, jako byla psaná kniha na vrcholu dokonalosti, tak na počátku knihtisku byly i tištěné knihy svou úpravou dokonalé.

Postupem doby jakost tisku upadala, knihy však byly obohaceny ilustracemi; dřevoryty z konce patnáctého století a dalších, stejně jako rytiny ze sedmnáctého a osmnáctého století jsou dosud chloubou grafického umění, přesto však typografické práci ubývalo stále na hodnotě, horšil se tvar liter, horšila se úprava tisku, v devatenáctém století pak ještě jakost papíru, vyráběného už ne z hadrů, nýbrž dřeva a slámy, rychlolis nahradil lis, čern z koptu nahradila barva vyráběná chemicky, sazeči ztráceli smysl pro krásu a zanikla i dobrá knihařská práce — nakladatelé měli jen jediný cíl: zisk.”

O tom, a jak se kniha vrátila k své původní podobě a stala se opět krásnou, promluvil v Torontě 17. října český tiskař a bibliofil Jaroslav Reichl u příležitosti výstavy krásné knihy, kterou uspořádal pro torontskou odbočku SVU a na níž shromáždil přes osmdesát unikátů vesměs ze své vlastní sbírky, v exilu jedinečné. Pokračujeme v jeho vysoce zajímavé přednášce:

“Jako protijed proti úpadku tisku vzniklo v Anglii v osmdesátých letech minulého století hnutí, hlásající návrat k zásadám dobrého a odpovědného řemesla. Jeho vůdcem se stal filosof, básník, spisovatel a socialista William Morris.

Knihy pečlivě tvořené nemohly být levné. Poctivá práce a dokonalý papír je zdražovaly. Proto vycházely jen v malých nákladech pro hrstku zájemců, kteří se většinou přihlásili předem. To byli první “bibliofilové”. Nebyli to zpravidla lidé bohatí, nýbrž spíše chudí milovníci krásy, odřikající se jiného přepychu. Své příjmy věnovali na nákup krásných knih a kniha se stala náplní jejich života. Ve svých knihovnách se spokojili menším počtem svazků, zato však krásně vytištěných a vypravených.

Hnutí za krásnou knihu se brzy uchytilo i u nás. Jedním z předních milovníků knižní krásy se stal Arnošt Procházka. Založil knihovnu *Moderní Revue*, v níž vydal v roce 1895 jako první knihu své vlastní básnické dílko “*Prostibol duše*” ve dvou stech výtiscích a po něm knihy Březinovy, Hlaváčkovy a Karáskovy. V *Moderní Revui* začínali v oboru knižní úpravy nebo tam vytvořili svá nejzdařilejší grafická díla vynika-

jící výtvarníci jako Zdeňka Braunerová, V. H. Bruner, Jaroslav Benda, Josef Marek, Miloš Klicman, František Kobliha. V. H. Bruner, dědic Mánesovy a Alšovy tradice, se stal klasikem knižní úpravy a výzdoby.

Zároveň s *Moderní Revu* vydával od r. 1898 Hugo Kosterka edici Symposion, v níž vyšlo šestatřicet knih a která žila až do první světové války. Asi v roce 1905 zakládá Hilar *Moderní Biblioteku*. K poučení všech tiskařů vydává v roce 1908 Karel Dyrynk "*Pravidla sazby typografické*" a o rok později Vojtěch Preissig, který vytvořil první české písmo, svůj rozbor "*Barevný lept a barevná rytina*". Preissig vyzdobil Karafiátovy "*Broučky*" a Bezručovy "*Slezské písně*". (Jsa tísňen hospodářsky, Preissig odjel těsně před první světovou válkou do Spojených států, vrátil se však do republiky a byl za okupace umučen v koncentračním táboře.) Preissig a Dyrynk našli zdatného spojence pro své úsilí ve výborném typografu Metoději Kalábovi, řediteli tiskárny Grafie. V roce 1908 vznikl Spolek českých bibliofilů, působící až do r. 1915. Pro něj upravil Adolf Kašpar Komenského "*Kšaft*", V. H. Bruner Dykovo "*Zmoudření Dona Quixota*" a Kysela Kohlový "*Rozmary lásky*". V "*Nové Edici*" vychází v roce 1910 Arnošta Dvořáka "*Král Václav IV*", rovněž vyzdobený Františkem Kyselou. Z jiných edic zaslouží zmínky Florianovo *Studium v Staré Řši na Moravě*, *Kytice*, vydávaná Milanem Svobodou, Pacovského *Veraikon*, Jánského *Hyperion*.

Za první republiky se krásná kniha rozvíjela utěšeně. V roce 1924 byl obnoven *Spolek českých bibliofilů*, Štorch-Marien vydává *Aventinum*, Vladimír Žikeš "*Věž*". K práci se hlásí noví umělci, z nichž chci vyjmenovat alespoň Jana Konůpka, Cyrila Boudu, Ed. Miléna, Jana Rambouska, Václava Fialu, Václava Maška, Karla Tondla. Oldřich Menhart vytváří klasické písmo "Hollar", jímž tiskl ručně Jaroslav Pícka spolu s Jaroslavem Duchanem edici "*Monumenta Genii Bohemici*" (na torontské výstavě byla zastoupena Komenského "*Labyrintem světa*" a Březinovou "*Šestou knihou básní*"; obě ilustroval Jan Konůpek). Odměnou tohoto snažení byly nejvyšší ceny, které si čeští tiskaři přinášeli z mezinárodních výstav: Paříže, Barcelony a jinde.

Ani za okupace nezmlyly musy vytvářející knižní krásu úplně. Nakladatelství *Družstevní práce*, *Evropský literární klub*, "*Nakladatelství 777*", *Sfinx* Bohumila Jandy a jiní vydávají krásná díla, krásná nejen po stránce výtvarné, nýbrž i literární, a přispívají k uchování národního sebevědomí i v dobách nejvyššího útisku: nakladatelství Jana Laichtera vydává v roce 1940 statečné dílo Kamila Krofty "*Nesmrtelný národ*" ... Tak díky průkopnické práci bibliofilů vyrostla jak před první světovou

válkou, tak po ní četná nakladatelství a s nimi tiskárny, které dávaly čtenáři do rukou knihu umělecky vypravenou a řemeslně dokonale vypracovanou. Z tiskáren jmenujme alespoň *Státní tiskárnu* v Praze, *Družstvo* v Hranicích na Moravě, *Floriana* v Staré Říši, *Kryla a Scotti* v Novém Jičíně, *Grafu* v Praze, *Obzinu* ve Vyškově, *Trnku* v Třebíči. Z nakladatelství největší péči věnoval knize *Fr. Borový* v Praze.

Co se vlastně požaduje od tiskaře, aby vytvořil krásnou knihu? Krásná kniha je umělecké dílo, jestliže harmonisuje všechny své prvky. Dobrá ilustrace sama nedělá knihu ještě krásnou. Ilustrace samy o sobě mohou být uměleckým dílem znamenitých vlastností, zvláště užijí-li některé původní techniky, jako jsou dřevoryt, lept a litografie, nepodřídí-li však svou funkci jednotě s ostatními složkami, nemají v knize podstatnou úlohu. Krásná kniha naproti tomu je i ta, kterou neilustroval nebo nevyzdobil umělec, jestliže její typografická úprava, písmo a papír souhlasí s duchem knihy. Formát, písmo, sazba, papír — všechno se má volit tak, aby se vázalo s dílem výtvarným nebo slovesným. Všechny složky knihy jsou navzájem závislé, literární obsah, umělcovo dílo, práce řemeslníková, materiál. A tu je nutno říci, že ideálně vyřešených knih je stejně málo, jako mistrovských děl v kterémkoli jiném oboru umění.

Krásné knihy ukojovaly původně specifické záliby nevelké hrstky jednotlivců-bibliofilů, jejich záliby však přinesly obrovský užitek společnosti jako celku. Estetických prvků, uplatněných bibliofilů, se nyní užívá ve vydáních určených nejširší veřejnosti a těžko by se prodávala kniha nedbale vypravená. Tak přinesla jednostranná záliba zisk obecným zájmům. "Dala ověť," jak řekl kdosi, "viditelné roucho, podle něhož soudí na stupeň dosažené kulturnosti ten, kdo nerozumí řeči."

MACHŮV "MÁJ"

prubířský kámen české poezie

*Jiří Škvor**

Více než 150 let, jež uplynulo od narození Karla Hynka Máchy (16. 11. 1810 — 5. 11. 1836) je jistě dost dlouhou dobou, aby jí bylo možno měřit s konečnou platností význam jeho literárního odkazu. Téměř 130 let od prvního vydání jeho nejdelší a nejvýznamnější básnické

* Autor je profesorem české řeči a literatury na L'Université de Montréal.

skladby nesetřelo ničeho na intenzitě Máchova básnického pohledu a uměleckého výrazu.

S Máchovým "*Májem*" se v české poezii objevila skladba hodná porovnání s velkými básněmi Baudelairovými, Goetheovými, Keatsovými nebo Puškinovými. Porovnáme-li Máchovu poezii s "Deklamovánkami" Františka Jaromíra Ruběše nebo Boleslava Jablonského, či s veršiky mnohých jiných Máchových současníků, vynikne v plné intenzitě revolučnost a osobitost Máchova díla.

Karel Hynek Mácha nemá obdoby v celé "předmáchovské" éře českého písemnictví. Byl prvním velkým českým básníkem především proto, že se dovedl podívat na člověka a na jeho osud "novýma", nekonvenčníma očima, že byl uzpůsoben k novému, hlubšímu poznání člověka a jeho místa na zemi. Jako každé skutečné umění i umění Máchovo bylo hledáním nových cest a prostředků, rozbíjením a popíráním dosavadních společenských i literárních zásad a řádů. Nebylo proto divu, že Mácha byl svými vrstevníky — jak kritiky, tak i některými čtenáři — nepochopen. Kromě Karla Jaromíra Erbena, básníka naprosto odlišného básnického ústrojenství, a několika "básnických ohlasů" Františka Ladislava Čelakovského, česká poezie předmáchovské éry nevydala takřka ani jediný plod skutečně *původní* a básnicky osobitý. Trvalo téměř celou jednu básnickou generaci, než Máchovo dílo počalo být chápáno a po zásluze oceňováno. Teprve v šedesátých letech minulého století přijali čeští básníci Máchův "*Máj*" za heslo svých programů kulturně-politických i výrazů formálních.

Vlivem neutěšených poměrů politických, romantismus, který se v západní Evropě projevoval již v polovině 18. století, klestil si cestu do Čech jen velmi zvolna. České písemnictví Máchovy doby bylo stále ještě ve službách potřeb národního obrození. Silné výboje romantismu německého byly v českých zemích přijímány váhavě (především z důvodů politických!) a romantika jiných národů, na př. polského, ruského nebo francouzského, pronikala do širších vrstev českých čtenářů jen zvolna, protože nebyla překládána do češtiny.

Česká kultura Máchovy doby vlastně teprve dokončovala buditelské dílo Jungmannovo, Palackého, Šafaříkovo a Kollárovo, když písemnictví jiných evropských národů vydalo již pozoruhodné plody romantiky.

Protože romantismus byl ve své podstatě hnutím revolučním (se silnými prvky lidovými a národnostními), oficiální germanizace a centralizace jeho projevů v českých zemích nepřály.

Máchovo literární dílo, které vybočilo tak prudce z dosavadních "vyšlapných" cest, bylo dlouho odmítáno z důvodů uměleckých i kulturně-politických. Teprve generace Nerudova, Háčkova a Světlé se k Máchovi přihlásila veřejně a záměrně a svůj almanach z r. 1858 nazvala jménem jeho nesmrtelné básně. Třebaže generace "Májistů" přijala Máchovo dílo bez výhrady, ani jediný její příslušník nebo napodobitel nedosáhl Máchovy velikosti. Je totiž Máchovo dílo nejen v písemnictví českém, ale do velké míry i v literatuře světové, dílem *výlučným* a neopakovatelným. Tragický básníkův úděl lidský a jeho krátká cesta pozemská, toto jeho jedinečné a ojedinělé postavení jen podtrhuji.

Karel Hynek Mácha byl prvním českým básníkem vpravdě "moderním" a dodnes nejpůvodnějším a tudíž největším. Rozpor mezi skutečností a snem, mezi pomíjivostí lidského jedince a věčností přírody, mezi láskou a trýzní srdce a lhostejností jeho okolí, byly od počátku hlavními zdroji Máchovy inspirace. Jako by jeho básnický zrak — obhlížeje z Bezdězu krásy české země — přítomnost ani nevnímal, jako by byl stále zahleděn do minulosti nebo budoucnosti. ("*Není přítomnost žádná, lze jen říci: bude a bylo, v životě žádná není přestávka*" — tvrdí K. H. Mácha.)

Mezi nejhlasitějšími kritiky, zavrhuujícími Máchův "Máj", byli ti, kdož prohlašovali, že autor je "nevěrec" a "špatný vlastenec". — Proti odsudku prvních možno namítat, že Mácha prožíval platonsky a značně intenzivně myšlenku křesťanství. Již ve svých "Prvotinách" Mácha apostrofuje krásu sídlící v Bohu. "*Tělesným ty okem nespátráná, / Duše jen tě temně tuší vzhled. / S Bohem, v Bohu bydlíš nestvořená. / V prvním Dnu s ním založila svět.*" — Křesťanský bůh byl pro Máchu také nejvyšším soudcem a zpovědníkem. Tak na př. zločinec Vilém, ve třetím zpěvu "Máje", "*v přírody patře říš, / před Bohem pokořen, v modlitbě tiché stál.*"

Pravda ovšem je, že básník z rodu tak vzácného a pohledu tak intenzivního, Boha nejen hledal a nalézal, ale také ztrácel. "*Já miluju květinu, že u v a d n e, zvíře — poněvadž p o j d e — člověka, že z e m ř e*

a n e b u d e, p o n ě v a d ě č í t í, ž e z h y n e n a v ť d y; j á m í l u j u, — v í c e n e ž m í l u j u — j á s e k o ř í m B o l u, p o n ě v a d ě n e n í.” Již na těchto, básníkem podtržených slovech, zapsaných do jeho “Deníku” (1833 až 1835), lze přímo vyhmatat básníkovu úzkost z krásy a z pomíjivosti. Pokud jde o druhou výtku, že Máchovo dílo nebylo dost “vlastenecké”, snad byla oprávněna, jestliže láska k vlasti byla měřena a projevoována “deklamovánkami” v duchu poezie F. J. Ruběše nebo B. Jablonského. Nikdo dříve nedovedl však krásu české vlasti vyzpívat verši kouzelnějšími a působivějšími než právě Mácha. “*Ach, zemi krásnou, zemi milovanou, / kolébku mou i hrob můj, / matku mou, / vlast jedinou i v dědictví mi danou, / šírou tu zemi, zemi jedinou.*” Váhám připomenout až příliš známou Máchovu evokaci české krajiny, kterou vyslovil v nezapomenutelných verších počátku “Máje”...

Dějová osnova “Máje” je celkem jednoduchá. Sám autor si toho byl patrně vědom a ve svém “výkladu k básni” upozornil, že “pověst tedy, čili děj básně této, nesmí se co věc hlavní považovati”, ... nýbrž, že “následující básně jest oučel hlavní slaviti májovou přírody krásu”. — Příznačná je také “vlastenecká” veršovaná předmluva s verši: “Bůh můj, král můj, vlasti moje”, která měla patrně uspokojit přísného pana censora J. N. Zimmermanna a vzít vítr z plachet kritikům, o nichž autor předpokládal, že odsoudí “Máj” za nedostatek “vlastenecké” tendence.

Máchův “Máj” je rozdělen do čtyř “zpěvů”, s dvěma intermezzi. — V prvním zpěvu autor líčí kouzlo májového večera, kdy hrdinka básně — Jarmila — čeká na svého milence Viléma. Místo něho však přijíždí na loďce jeho přítel, který jí oznamuje, že Vilém zavraždil jejího svědce (svého vlastního otce!), a že proto bude zítra popraven. Druhý zpěv, v němž spočívá ideová podstata celé skladby, je vyvrcholením Vilémovy duševní krize. Následující prvé intermezzo představuje půlnoční krajinu, oživenou nadpřirozenými bytostmi. — Třetí zpěv vypráví o Vilémově popravě, druhé intermezzo líčí setkání Vilémových druhů na místě jeho popravy a závěrečný, čtvrtý, zpěv je básníkovou retrospektivou a symbolizací osobní cesty Vilémovy i obecné cesty lidské.

Poměrně prostý děj “Máje” představuje zajímavou kombinaci skladby epické a polytematické básně lyrické. Tato kombinace představovala naprosté novum v tehdejší i dosavadní české poezii. Mácha napsal

básnickou polyfonií "srozumitelnou" i nejprostšímu čtenáři, která však je zároveň nevšední básnickou vizí.

Mácha se představil v "Máji" jako první český básník-filosof. Jako autor, jehož neustále vzrušovalo tajemství života a smrti, jako věstec, který tušil "slunce jasná světů jiných". Máchův "poutník" vyjadřuje základní autorův metafyzický postoj, symbol věčné a nenaplnitelné touhy. — Mácha zpočátku věřil v posmrtný život, neboť tušil "světy jiné". Tato víra by ho patrně posilovala, kdyby v jeho poměru k Bohu nebylo došlo k prudké krizi a kdyby se byla jeho původní víra křesťanského platonika nebyla změnila v pochybovačnost, ba v nevíru. Nebylo pak divu, že myšlenka na posmrtný život v něm vyvolává spíše děs než útěchu. *"Tíš mrtví?" — Ti že znovu žijí? Vlastní vůlí svou? ... Za hroby mám znovu mladost snít? — Aby znovu její prchl stín? — Ó, by mohl navždy hrob mne krýti! — Věčné nic. V tvůj já se vrhnu klín!"*

Ono "věčné nic" (tak skvěle vyjádřené v druhém zpěvu "Máje") se pak stává jedním z ústředních předmětů básníkovy metafyzického pohledu. Na rozdíl od apriori negativního a pesimistického postoje českých dekadentů "z konce století", Mácha se ke svému "nihilismu" dávno před nimi doslova protřpěl a dospěl jím k určitému vyrovnání. Proto jeho "Máj" nevyznívá pesimisticky, nýbrž láskou "bez konce". Proto hrdliččin hlas zve k lásce znovu a tak naléhavě. Básník nakonec slaví vítězství. Vítězství lásky, krásy a života nad nicotou a zmarem. —

Vyžadovalo by samostatné studie pojednat o osobité *formě* Máchovy poezie, o jeho jedinečném umění vyjádřit několika slovy duši krajiny, o jeho osobité básnické metafoře, o hudebnosti jeho verše. "Máj" je vlastně jedinečnou skladbou slovně-muzikální. Při jeho četbě se nám vybavuje nejen obraz české krajiny, ale zároveň řada asociací myšlenkových a sluchových. Mácha je přitom na hony vzdálen každému druhu samoučelného "l'art pour l'artismu". Jeho myšlenka i její básnický výraz jsou nesmírně konkrétní, plastické a názorné. Romantická scéna "Máje" není umělou kulisou, ale typickou českou krajinou. Z nepatrného vjemu smyslového Mácha dovede často vykonstruovat celou soustavu představ, většinou symbolického významu, která však má vždy vnitřní logiku a řád. —

Schopnost a síla imaginace je patrně nejtypičtější vlastností Máchovy

básnické osobnosti. Třebaže je v jeho poezii možno nalézt obdobu některých romantiků německých, polských nebo anglických, "Máj" je typickým projevem romantismu českého, jehož hlavní složkou je výraz formální.

Uvažujice o Máchově díle jako o celku, nesmíme zapomenout, že je svým vznikem, původem a do značné míry i svým posláním dílem *fragmentálním*. Napsal je muž, jehož zpěvná ústa byla překřičena smrtí dřive, než dovršil dvacet šest let krušného pozemského života. O stálém pocitu osamocení, z něhož jeho dílo vznikalo, svědčí na př. toto básníkově upřímné vyznání: "*Srdce moje nemá poklidu. Srdce člověka vůbec nemá pokoje, až je nejnešťastnější, a nebyje více. — Já bych rád mluvil k celému světu, k hvězdám, atd., ale — já jen mluvím k národu svému. A v tom málo, který mne slyší — mně rozumí. — Žádný! Já jsem sopkou Islandskou; kolem led a sníh a ve mně*"... (Povšimněte si fragmentárnosti tohoto básníkově nejosobitějšího vyznání, jeho naléhavosti, vyjádřené i neobvyklou a nadměrnou interpunkcí. Básník jako by se zajíkal přívalem horké vroucnosti, vyjádřené krátkou, přerývanou větou.)

Doba několika literárních generací, jež uplynula od vydání této ojedinělé básně, nesetřela ničeho na její krásu. Otakar Březina napsal jistě nevšední, v české poezii ojedinělé básně, plné mystického zanícení a básnické vize. Petr Bezruč vykřikl svou poezii do národnostního a sociálního šera, rozprostírajícího se nad jeho slezským lidem. Josef Hora, Karel Toman, Nezval, Halas nebo Hrubín napsali jistě verše mimořádné síly. Nikdo však dosud nenačrtl tak velkolepou básnickou koncepci, jakou je Máchův "Máj".

Je cosi tragicky osudového i příznačného, že jedna z největších českých skladeb básnických byla vlastně skladbou *první*. Jako by v ní byl obsažen celý osud české poezie, sama její kolébka, její počátek, smysl i cíl. Proto se k Máchovu "Máji" vrací a bude vracet každá nová básnická generace. Každý český básník se s touto podivuhodnou skladbou nějak musí vyrovnat. Není nejmenší pochyby o tom, že — kdyby Mácha byl napsal svůj "Máj" v některé t.zv. "světové řeči" — tato skladba by se stala obecným majetkem písemnictví světového.

Síla Máchovy poezie nespočívá jen v její originalitě, ale také v revoluč-

nosti, v dobovatelském gestu, jímž se básník zmocňoval světa a člověka. Česká poezie předmáchovská chodila o žalostně chudých berličkách. Mácha jí vtiskl perut' orla. Jeho "Máj" byl skutečným revolučním činem, počátkem vědomé a uvědomělé *koncepce* českého básnictví.

Jako každá velká poezie, i Máchův "Máj" je poezií neopakovatelnou. Mácha měl mnoho odpůrců za svého života a mnoho epigonů po smrti. Ani jednomu se však nepodařilo vytvořit více než nezdařenou kopii. Máchovo dílo, jako celek, nebylo totiž možno vytvořit ani dříve, ani později, než právě v době, kdy vzniklo, v dané společenské, politické i mravní situaci. Proto bylo od Máchových současníků neodpovědné hovořit o jeho díle jako o "odtrženém" od života, o díle "málo vlasteneckém" a "nečasovém". —

Hodnotíme-li Máchův "Máj" (skladbu fragmentální a přece tak vysoko vzklenuťou a jako prsten uzavřenou!) se všech třech hlavních kritických hledisek, t.j. s hlediska její *obecné* hodnoty básnické, s hlediska jejího poměru k problematice *autora* jako jedince, a konečně s hlediska jejího poměru k okolnímu *světu*, nalezneme vždy nové, závažné hodnoty a skutečnosti. Správně napsal F. X. Šalda u příležitosti stého výročí Máchovy smrti: "Každá nová doba dává nový smysl starým dílům, pokud ovšem jsou hodnotná — je její vlastní prubířský kámen, na němž se přezkoušívá jejich životná nosnost a průkaznost. Rozvíjí a dopovídá jejich smysl. Skutečnost historická je něco neuzavřeného, její perspektiva se prohlubuje a přestavuje s každým novým úkolem, s každým novým výtvořem, který přináší nový čas." —

Máchův "Máj" je skutečným "prubířským kamenem" každého člena kterékoli básnické generace.

Jak to bylo pěkné žítí ve světě, v němž život pro zámožné byl tak lehký a všechno nakonec dopadlo dobře! — *William Somerset Maugham o románech anglického spisovatele Anthony Trollope (1815-1882).*

Habrmanova návštěva u Masaryka

Čestmír Ješina

Gustav Habrman byl z vedoucích českých politiků, který hrál významnou roli v boji o československou samostatnost. Sám Masaryk potvrdil, že Habrman byl první z českých politiků, který jej navštívil již v březnu 1915 za jeho pobytu v Ženevě.

V knize *Europas Weg nach Potsdam* Wenzel Jaksch učinil nepřímé nářky, že Habrman byl velmi vlažný k protirákouskému odboji (s. 139). Toto stanovisko zaujal také Dr. J. Měšťan, který napsal: "Na národním zápase se podílel Habrman zdrženlivě..." (Čechoslovák, č. 23 z 5. června 1964, s. 4). Proti mým argumentům Měšťan později uvedl citát z knihy Z. A. B. Zemana, který popisuje Habrmanovu návštěvu u Masaryka a který měl potvrdit Jakschův a Měšťanův posudek o Habrmanově postoji k odbojovému hnutí za první světové války. Tento článek je proto pokusem objasnit okolnosti a průběh Habrmanovy návštěvy u Masaryka.

Je známo a není sporu o tom, že podnět k Habrmanově zájezdu do ciziny vzešel ze schůzky několika sociálně demokratických činovníků. Zeman pak podává tento obraz: "Poslanec Habrman byl požádán, aby cestu podnikl. V Ženevě dohodl schůzku s Masarykem, ke které došlo v Masarykově hotelovém pokoji. První věc, které si socialistický posel všiml, byla na stěně vyložená velká mapa budoucího československého státu, který byl koridorem spojen s dalším novým státem — Jugoslavií. Habrman byl udiven změnou, která se s Masarykem udála; nemohl pochopit změnu střízlivého poslance Říšské rady v zaníceného odpůrce habsburské monarchie. Habrman dlouho naslouchal Masarykovým za-

níceným výkladům. Zdá se, že nakonec dal osobní souhlas s revoluční akcí. Nicméně nálada, kterou Masaryk u něho vyvolal, Habrmana brzy opustila. Když přijel do Curychu a četl zprávy z bojišť, o nichž neměl důvody k podezření, že byly předpoklady ve prospěch ústředních mocností, socialistický poslanec brzy vystřízlivěl. Po návratu do Prahy podával zprávu svým druhům a když Šmeral uslyšel, že ve Švýcarsku navštívil Masaryka, rozhněvaně odešel ze schůzky." (Zeman: *The Break-up of the Habsburg Monarchy*, s. 85).

Zeman neuvádí pramenu, který mu sloužil za zdroj informací. V každém případě první směrodatný pramen je Habrmanovo líčení události, neboť Masaryk o této schůzce podrobně nikdy nic nenapsal. Zemanův popis se natolik liší od popisu Habrmanova, že musí být považován za nespolehlivý a nesprávný. V knize *Mé vzpomínky z války*, uveřejněné roku 1928, Habrman popisuje průběh návštěvy u Masaryka těmito slovy:

"Profesor mě pozval do své pracovny. Vešli jsme do menší místnosti. Byla téměř bez nábytku. Uprostřed dlouhý stůl, na němž ležely rozličné noviny, papíry, brožury a spisy. Stěny bez ozdob a obrazů. Jen na jedné jsem upozoroval jakousi kresbu. Když jsem se k ní přiblížil, vysvětloval mi profesor: "Příteli Habrmane, to je mapa našeho příštího samostatného československého státu." Pamatuji se, že tato mapa obsahovala historické země české a Slovensko téměř v týchž hranicích, které nyní obepínají Československou republiku. Něčím se však přece lišila. K uvedeným zemím byl připojen koridor, spojující československý stát se státem jihoslovanským. Profesor T. G. Masaryk si již v roce 1915 představoval československý stát téměř v týchž hranicích, jaké mu přiřkl mezinárodní mírový kongres za čtyři léta potom." (Strana 53—54.)

Nikde není uvedeno, že "první věc", které si Habrman všiml, byla mapa budoucího čs. státu. Habrman jen "zpozoroval jakousi kresbu". Nikde není nejmenší zmínky, že Habrman byl "udiven změnou, která se s Masarykem udála". Nikde není zmínky o "zaníceném odpůrci habsburské monarchie". Habrman jen věcně ukazuje, že Masaryk si již roku 1915 představoval československý stát v těch hranicích, ve kterých byl později skutečně ustaven.

Habrmanův popis schůzky pak pokračuje takto: "Když jsem podal zprávy z Čech, dosti hubené, pravil pojednou mluvčí velmi živě, jak jsem ho nikdy předtím neviděl: "Milý Habrmane! Podívejte se na mne. Já jsem velezrádce v rakouském smyslu. Dělán a budu dělat velezradu. Úřady rakouské již o tom vědí. Pronásledují za to mé přátele. Vím, že mnoho mých známých a přátel na Moravě bylo zatčeno, uvrženo do vězení a někteří z nich předčasně, tragicky skončili svůj život. Byl na nich spáchán zločin."

"Věřte," pokračoval T. G. Masaryk ještě rozhořčeněji, vzpřimiv se. "kdybych se teď ještě jednou vrátil do Rakouska, má první cesta by vedla na Moravu a já bych zastřelil Bleilebena, původce neštěstí a vraha mých přátel. Nevrátím se tam však již. Jen do osvobozené vlasti..." Tato slova mě vzrušila. Nikdy jsem neviděl prof. T. G. Masaryka rozčileného a nedovedl jsem si ho do té chvíle představití rozhorleného. Zejména ne hrozícího, v úloze mstitele a hlasatele násilí."

Pokud se tedy Masaryk jevil Habrmanovi jako "zanícený odpůrce", pak to byl Masaryk zanícený proti Bleilebenovi, původci neštěstí a vrahu jeho přátel. To je docela jiná věc než tvrzení, že Masaryk byl "zanícený" nebo dle některých lidí fanatický nepřítel monarchie. A i tu si vážný historik musí klást otázku: Není Habrmanův popis trochu, anebo hodně přehnaný, aby měl také určité dramatické napětí? Ve světle všech faktů, jež jsou známy o Masarykově životě, je třeba brát tuto část Habrmanova podání se značnou rezervou.

Habrman pak uvádí v několika odstavcích myšlenky, které vyjádřil profesor Masaryk (s. 54—55). I letmé přečtení těchto odstavců potvrzuje, že charakterizovat je jako "zanícený výklad" (impassioned talk) je čirá fantazie. Masaryk mluvil k Habrmanovi důrazně, ale s chladnou rozvahou jako pravý realista.

Habrman pak pokračuje (s. 55):

"Po dalším politickém výkladu ujednali jsme, že se vrátím do Čech a oznámím svým přátelům výsledek našeho dohovoru o tom, jak je nutno postupovat k dosažení samostatného československého státu na troskách habsburské monarchie. Budu-li moci, dohodli jsme se, vrátím se za hranice..."

Habrman naprosto souhlasil s Masarykovým programem odboje a byl ochoten odejít za hranice, aby tomuto programu sloužil. Zanedlouho po návratu do Čech mu byl odebrán pas a další okolnosti vývoje změnilly směr jeho politické práce. Jak sám poznamenává: "Bylo třeba práce pro odboj doma." Není nejmenších pochyb, že Habrman se plně připojil k odbojovému hnutí od nejranějších začátků a jakákoliv tvrzení ve smyslu "zdá se" jsou jen přeludem.

Taktéž tvrzení, že Habrman vystřízlivěl pod vlivem Masarykových slov a že jej odbojová nálada opustila po přečtení zpráv z bojišť za pobytu v Curychu, jsou naprostým zkomolením toho, co se v jeho mysli událo. Habrman o tom píše (s. 56—57):

"K velkému svému udivení jsem (v Curychu) shledal, že zprávy z bojišť jsou v listech ústředních mocností a v tisku Dohody až na nepatrné odchylky stejné. Byl jsem velmi zklamán. Jako většina českých lidí v tu dobu nevěřil jsem úředním zprávám z bojišť, uveřejňovaným Vídni a Berlínem. Byl jsem přesvědčen o tom, že všechny úřední zprávy rakousko-uherského a německého generálního štábu jsou vylhané a překroucené. A tu, když jsem mínil, že jsem u pramene pravdy, a když jsem srovnával zprávy ústředních mocností s líčením francouzských a anglických listů, nenalézal jsem zvláštního rozporu. Byl jsem tímto objevem postižen a zklamán.

... S bolem jsem vzpomněl pevné víry českého lidu ve vítězství Dohody... A viděl jsem v duchu muže v malém pokojíku v hotelu "Richmond" v Ženevě (t. j. Masaryka, pozn. pisatele), mluvícího nadšeně, se skálopevnou vírou o věci jeho lidu, pro niž je třeba podstoupiti nejhouževnatější boj... s vůdčí myšlenkou: "Ted', anebo nikdy!" — Nabyl jsem po značném zneklidnění tvrdou skutečností teprve poznenáhlu rozvahy, uvědomiv si, že lépe bude s touhou po dosažení samostatnosti a svobody a vírou v ni v boji a zápasech podlehnouti, nežli v nečetnosti a zbabělosti očekávati od nepřítele poslední ránu."

Zklamání Habrmanovo za situace, jak ji popisuje, je docela pochopitelné. Domníval se a věřil, že Dohoda byla úspěšnější, že válka proti ústředním mocnostem byla vedena způsobem, který skýtal naděje na brzké rozhodnutí. (Mnohý exulant prožil podobný duševní otřes, když si po příchodu za hranice uvědomil, že boj proti komunistům není ve-

den tak rozhodně, jak si představoval. To ovšem neznamená, že ztratil víru v konečné vítězství demokracie. Tak si také Habrman uvědomil pravý stav věci.) Vliv Masarykových slov jej neopustil. Naopak právě v těchto smutných chvílích vidina "muže v malém pokojíku hotelu 'Richmond' v Ženevě, mluvícího nadšeně, se skálopevnou vírou o věci jeho lidu" mu pomohla nabýt "ponenáhlu rozvahy" a právě tak si uvědomit, že "bude lépe, s touhou po dosažení samostatnosti a svobody a vírou v ní v boji a zápasech podlehnouti, nežli v netečnosti očekávati poslední ránu". Habrmanův popis je pravým opakem toho, co říká Zeman.

Odchod Šmerala ze schůzky je celkem jiná kapitola mimo rámec námětu tohoto článku, ale pro zajímavost a pro posouzení věrohodnosti Zemanova popisu této události uvedu zde opět to, co říká Habrman jako jediný, který se o tom zmiňuje. Habrman říká (s. 58) :

"Dr. Šmeral se po vyslechnutí mých zpráv zvedl s omluvou, že musí odejít. Na mé zdržování a domluvu, aby zůstal, odpověděl: 'Dovol, Habrmane. Víš, že si tě vážím a mám tě rád, ale zůstat nemohu.' Po pomlčce doložil, hledaje patrně důvod: 'Mám na večer smlouvenou partu na karty.' Po těchto slovech odešel." Habrman byl přímý účastník a svědek této události. V jeho popisu není ani stopy, že by Šmeral "rozhněvaně odešel ze schůzky".

Zemanův popis Habrmanovy návštěvy u Masaryka je naprosto chybný a vůbec nesouhlasí s tím, co Habrman napsal, nehledě ani ke svědectvím, která vydali Masaryk a Beneš. Habrman se účastnil boje za československou samostatnost hned od počátku a ve svém postoji nikdy nezakolísal.

Závěr k diskusi: Doba vynesla T. G. Masaryka na presidentský stolec, Dr. Edvard Beneš se stal její obětí.

Príspevok do politickej historie

Ján Žák

I tretia a štvrtá knižka Feierabendových pamätí, stejně ako obe predchádzajúce, dotvrdzuje tézu: pošlite odborníka-nepolitika medzi politikov a výsledkom budú vysoko politické a historicky cenné postrehy. Dr. L. Feierabend, riaditeľ Kooperatívy a predseda Československej obilnej spoločnosti, bol v ťažkých chvíľach pomníkovských povolaný do druhej vlády generála Syrového prezidentom Benešom iba niekoľko dní pred jeho abdikáciou a odchodom do exilu. Feierabend ostáva takmer automaticky i v ďalších vláдах Berana a ing. Eliáša, menovaných novozvoleným prezidentom Háchom, a zastáva v nich podobnú funkciu odborného ministra poľnohospodárstva a zásobovania ako vo vláde prvej. Jeho práca ministerská započatá v októbri 1938 sa končí náhle a za dramatických okolností v januári 1940, kedy sa Feierabend dostáva na listinu Gestapa pre účasť na podzemnom hnutí, riadenom Politickým Ústredím, ktoré je v spojení s dr. Benešom v zahraničí. Prichádza do Paríža a Londýna práve v dobe jednaní o uznanie našej exilnej vlády, ako živý dôkaz neprerušenej oddanosti domova k prezidentovi-exulantovi pred celým svetom, splácajúc tak dôveru dôverou. Štvrtá knižka je venovaná cele londýnskej exilu.

Tri knižky spomienok, venovaných tomuto obdobiu, sú vzácnym dokumentom, zachycujúcim pochod takmer nevyhnutného politického a mravného rozkladu ČSR po mníchovskom diktáte; sú písané stručným, jednoduchým, takmer konverzačným štýlom pútavého vypravača u klubového stolku, ktorý sa sústreďuje najmä na vlastné zážitky, dojmy a pozorovania, na osobné i rodinné udalosti, a podáva ich bez umeleckého, štýlového prikrašľovania, bez používania dlhých citátov a spústy dokumentov, spoliehajúc sa na vlastnú pamäť a stručné záznamy. I svoju politiku, to je ministerskú prácu a zodpovednosť, popisuje krátko, bez obširného vysvetľovania a obhajoby, akú by sme po neobjektívnych, a komunistami inšpirovaných procesoch proti niektorým členom protektorátnych vlád, konaných v bezprostrednom povojnovom ovzduší, očakávali. Tým presvedčujúcejšie sú jeho slová, úsudky, jeho činnosť, práca ministerská a spiklenecká, namieraná proti ničiteľom našej samostatnosti. Pozrime sa najprv dôkladne na prvé tri knižky spomienok.

Rýchly spád udalostí po trpkkej morálnej porážke, zasadenej nám v Mníchove, priniesol nutné zmeny vo vláde, ktorými bolo treba sa vyrovnat' s novou medzinárodnou situáciou. Prvá vláda generála Syrového bola zrejším provizóriom a úradovala pre interné ťažkosti iba niekoľko dní. Prezident Beneš, majúci na mysli vlastné, zatiaľ tajené rozhodnutie rezignovať, odhodlal sa k väčšej rekonštrukcii. Výber nových ministrov bol pečlivý, lebo druhá vláda Syrového mala slúžiť účelu definitívnejšiemu a dôležitejšiemu — nahradit' prezidenta (ktorý deň po vymenovaní vlády rezignoval) a obísť sa eventuálne i bez parlamentu (ktorý sa stal v nových pomeroch viac "prít'ážou" ako dištinkciou demokratičnosti). I druhá vláda generála Syrového bola charakteru úradnícko-vojenského; osobným zostavením nemala nijako prejudikovať a zaväzovať k budúcnemu vývoju uvnútri štátu, ktorý bol veľmi neistým. Jediným, avšak celkom zrejším ústupkom bolo menovanie Chvalkovského ministrom zahraničia, ktoré naznačovalo definitívne podradenie našej zahraničnej politiky mocnostiam Osi. Ináč vláda pozostávala zo spoľahlivých mužov, na slovo vzatých odborníkov, bez stranického zafarbenia alebo s politicky nespornou minulosťou. Feierabend bol jeden z nich; stal sa členom vlády na dôverný návrh profesora Engliša, čo by bolo stačilo už samo o sebe; nadto Feierabendovo menovanie bolo podporované i Beranom a vlivom agrárnej strany. Jeho odborné znalosti, široké známosti doma i v cudzine, dané jeho význačným predchádzajúcim postavením, diplomatičnosť v jednaní, priamy vzťah k sudetskému územiu (rodinný statok Šmikousy sa nachádzal v prevážne nemeckom okrese), a nie v poslednej rade jeho znalosti rečové zaručovali mu odpočiatku silné postavenie vo vláde.

Úkol vlády bol daný medzinárodným a vnútorným položením, ktoré vyžadovalo: lojálne previesť mníchovské usnesenia, zaistiť životné záujmy národa za zmenených podmienok a uspokojiť rozumné požiadavky Slovenska, kde hlas radikálov stával sa neustále silnejším. Druhá vláda Syrového mala — podľa vlastného priznania Feierabendovo — iba nepriamy vliv na vnútorné pomery v zemiach českých i na Slovensku. Ani na úpravu nového štátoprávneho postavenia Slovenska, ani na voľbu prezidenta — dve najdôležitejšie udalosti tohoto obdobia — nemala vláda priameho vlivu, a ako vláda úradnícka ani oň príliš neusilovala. Iniciatívu si tu udržal parlament a koalícia strán v ňom. Ústredná vláda je celkom pasívna — podľa slov Feierabendových "bez-

„nocná“ — ohľadne vývoja na Slovensku, ktorý sa od Mníchova začal pohybovať smerom odstredivým — preč od Prahy. Vláda je Žilinskou dohodou, ktorá je opäť výlučnou záležitosťou politických strán a jej zástupcov, postavená pred hotovú vec a kapituluje: menuje Tisu predsedom zemskej vlády a na jeho návrh — zemských ministrov ešte pred uzákonením autonómie v snahe predísť tomu najhoršiemu. Udalosti okolo Žilinskej dohody nie sú dodnes jasné, a Feierabend k ich vyjasneniu nijako neprispieva. Z rôznych zmienok o Teplanskom a z rozhovoru s Hodžom v Paríži cítiť, že Feierabend vie viac ako je ochotný priznať. Na jednej strane, Feierabend píše, že príkazy Berana a Hodžu boli zastávať v Žiline „demokratickú líniu“ voči ľudáckym požiadavkám a návrhom, ktoré mierily k totálnemu uchopeniu moci (str. 56/I); na druhej strane, vidíme protikladné chovanie zástupcov z hodžovskej i nehodžovskej skupiny, ktorí prijímajú totalitu HSL'S takmer bez odporu a výhrad, a sankcionovanie celej záležitosti vládou. Tieň Mníchova bráni vidieť udalosti a činy v skutočnom svetle; Feierabend kritizuje Hodžu a jeho politiku na Slovensku v tejto dobe, ktorá viedla k oslabeniu demokratických pozícií (str. 50/III); Hitler prezradzuje Tukovi vo februári 1939, že očakával od Slovákov rozhodnejší postup už v septembri/októbri 1938.

Tak sa Feierabend dostáva do bezprostredného styku s novými reprezentantmi Slovenska a vydáva o nich veľmi cenné svedectvo: jeho dojem, na príklad, bol, že Tiso v dobe Syrového vlády (4. okt. — 30. nov 1938) „ešte sedel na dvoch stoličkách“, a počínal si „opatrnejšie“ a „rozvážnejšie“ ako radikáli Ďurčanský, Černák, Mach, či Tuka. O niekoľko krátkych mesiacov vláda svoju predčasnú totálnu kapituláciu ol'utovala a siahla k opačnému extrému — k vojenskému preventívne-
mu zákroku...

V ohľade medzinárodnom bol úkol vlády definovaný ešte užšie: „mlčieť a poslouchat Berlín“; „držet pohromadě to, co zbylo po Mnichově a vídeňské arbitráži“ — „to byl obsah naší politiky sebezáchovy“, vraví Feierabend celkom jednoducho (str. 76/I). Za takýchto okolností bola zodpovednosť vlády ako celku i jej členov za priebeh udalostí naozaj obmedzená, i keď nie celkom nulová.

Vláda Beranova, do ktorej Feierabend prechádza na výslovnú žiadosť predsedu svojej strany, skladá prísahu už do rúk nového prezidenta

Háchu, zvoleného veľkou väčšinou parlamentu a všetkých strán, inkluzíve ľudákov; komunisti sú v rozpakoch: odovzdávajú prázdne lístky. Jeho nástupom počína nová éra: zakiaľ Syrového vlády "úzkostlivě střežily tradici... předmnichovské republiky" (str. 78/I), nová vláda, jej predseda i prezident štátu, obracia vývoj zámerne iným smerom. Vláda zahajuje svoju činnosť účasťou na bohoslužbách, konaných v chráme sv. Víta (asistuje priamo kardinál Karel Kašpar), Hácha sa symbolicky skláňa nad ostatkami kniežat'a Václava, kladie veniec na hrob TGM, ale i k hrobu Kramáča a Švehly, a vyzýva k národnej jednote v tomto novom duchu. Vládne prehlásenie konštatuje, že sme "přestali být národem politických stran, jsme společenstvím ducha a srdce".

Kabinet má charakter politickejší ako kabinet Syrového. Na čele vlády je Beran, politik par excellence. Chvalkovský je viac než ministrom zahraničia, je nielen obdivovateľom Mussoliniho a Hitlera, ale zástancom nového autoritatívneho smeru, zameraného proti masarykovskej a benešovskej tradícii (viď obsah jeho rozhovorov s Hitlerom); má dôveru, i keď nie priamu pomoc Hitlera a Ribbentropa, ktorí ho však pokládajú za "slabocha", čo je preň vlastne osobným komplimentom. Jeho nepriznaná kandidatúra na prezidentské miesto nenašla dostatočnej podpory nikde, okrem u HSL'S. Zemské vlády sú tiež číro politické a sledujú vlastné totalitné tendencie. Prijatím zmocňovacieho zákona, ktorý oprávňoval vládu viesť štátne záležitosti bez parlamentu, vydávať dekréty namiesto zákonov, a dokonca i meniť ústavu, stala sa ČSR dobrovoľne takmer autoritatívnym štátom. Pod tlakom zvonku i zvnútra vláda prevádza opatrenia proti-židovské, proti-legionárske, proti-benešovské. Nový kurz získava na sile a vieruhodnosti, avšak ani zd'aleka neuspokojuje Hitlera. Beneš sa stáva zatratencom, odchádza do cudziny; nadchádza doba pochybností, zúfania, otvárajú sa otázky lojality k osobám, ideológiám, tradíciám. Národ je bez všeobecne uznávaných vodcov a jeho budúcnosť je neistá. Zvaní i nezvaní proroci sa objavujú s novými posolstvami na tejto križovatke našich dejín.

Je zrejmé, že medzi mužmi ako bol TGM a Hácha, Beneš a Beran, alebo Krofta a Chvalkovský bol veľký rozdiel, takmer priepasť, v povahe, filozofii, v pojatí poslania nášho národa či národov, smyslu ich dejín, a najmä v ich pomere k najbližším susedom. Keď prišli tieto

v podstate konzervatívne tendencie, žijúce dovtedy pod tlakom oficiálnej doktríny v úzadí, na povrch s novou orientáciou riľ Nemecko — v okamihoch najväčšieho ohrozenia republiky, boli mnohými považované za vlastizradné a zločinné. V skutočnosti predstavovali staro-novú alternatívu, obsaženú v našej celonárodnej filozofii, vyplývajúcej z dejín a z geografického polohy našich národov.

Bolo len celkom prirodzené, keď k tejto filozofii siahol národ po Mníchove: Háchu i Chvalkovského povolali k funkciám tí, ktorí boli Benešovi i republike nejoddanejší. Beneš sám blahoželal Háchovi k voľbe a bol s ním v tajnom spojení. Slozenie Syrového i Beranovej vlády, kandidátúra Háchova, idea sjednotenia strán, ba i Národné súručenie, a ostatné dôležité opatrenia pred i po 15. marci 1939 — boli výplodom spolupráce mužov "pětky", vlastne Berana a Hampla, ducha jednoty a tichého odporu, spájajúceho všetky hlavné politické strany, ktoré ešte žily a dýchaly v skrytu denia a k veľkému hnevu Hitlera a Ribbentropa — takmer až do posledných okamihov samostatnosti. Vláda i jej jednotliví členovia úradujú v tieni a na základe inštrukcií týchto skutočných dejateľov. Feierabend je v mnoho iba výkonným orgánom rozhodnutí, urobených v zákulísi a v podzemí. Preto sú i jeho komentáre a celkové vypravovanie občas obmedzené, neidú do plnej hĺbky, až k samotným základom dôležitých politických rozhodnutí, ostávajúcich v rukách mužov, pred ktorými v úplnom rešpekte a bez výhrad či otázok sa skláňal národ, i náš autor. Jeho materiál je preto často z druhej ruky: pozostáva niekedy len z toho, čo sa dozvedel od Berana, Hampla, Háchu, alebo i Chvalkovského; jeho svedectvo je však predsa veľmi cenné, miestami úplne ojedinelé.

Preto i niektoré medzery: portrét Beranov a pohľad na politiku agrárnej strany je očividne neúplný. Nie je tu ani náznak po súhlase či nesúhlase s politikou agrárnej strany pred Mníchovom či po ňom, i keď je celkom jasné, že súd nad politikou agrárnej strany je i ortielom nad postavením nášho autora. Je všeobecne známe, že agrárna strana usilovala o alternatívny postup voči politike Henleina a Hitlera v rozhodujúcich rokoch 1937—1938. Beranove články a prejavy z počiatku roku 1938 otriasly samotnými základami vládnej koalície a celej zahraničnej politiky prezidenta Beneša. Podľa všetkého predseda agrárnej strany veril v možnosť dohody s Nemeckom, v možnosť koalície

s nemeckými agrárnikmi a v nutnosť prispôsobenia našej zahraničnej politiky ose Berlín-Rím-Varšava. Ak politika Benešova solhala v dňoch mníchovských, politika Beranova krachla obsadením Prahy 15. marca 1939. Feierabend doznáva tento fakt popisom osobného i politického zhrútenia svojho ministerského predsedu na základe priamych rozhovorov s Beranom. Beneš, Beran i Hácha sú rovnako tragickými postavami oných temných dní a rokov; tento objektívny fakt ich spojuje viac ako ich zúfalé pokusy dištancovať sa od TGM, Beneša či Kroftu ešte i v posledných chvíľach samostatnosti, keď už stáli tvárou v tvár, takmer v pazúroch najprehnanejšieho a najhazardnejšieho vládcu, akého moderné Nemecko splodilo.

Medzi týmito obrami štátnej politiky a protikladmi pohybuje sa Feierabend od októbra 1938 takmer do svojho odchodu. Z jeho zápiskov nevedno a nevidno, či a nakoľko sú mu tieto protiklady zrejmé. Jeho úloha je úloha púheho experta, administrátora niekoľkých ministerstiev, vyslaného do vlády s obmedzeným úkolom, a možno na celkom obmedzenú dobu. I Syrového i Beranove vlády sú miešané vlády úradnícko-politického charakteru; Feierabend sa pohybuje striedave z jednej oblasti do druhej; vykonáva výtečne svoju úlohu administrátora nášho poľnohospodárstva a zásobovania, avšak požíva veľkej dôvery u Berana, i u Háchu; je v rozhodujúcich a ťažkých chvíľach republiky poverovaný diplomatickými a vnútropolitickými misiami — v pomere k "spojencom", Nemecku, Vatikánu, i v pomere k Slovensku, kde má veľa známych a užitočných kontaktov. Jeho lojalita patrí raz jednému, raz druhému, je však vždy poctivým demokratom a vlastencom. Jeho smutnou povinnosťou, uloženou mu dobou a vlastným svedomím, bolo vykonávať príkazy Berana, Háchu, Neuratha a Franka, príkazy Politického ústredia, i vykonávať inštrukcie Benešove z Londýna. Výber medzi nimi bol v dobách 1938 a 1939 prit'ážky; ako vidno z jeho spomienok, ostáva mu ťažkým bremenom dodnes.

Druhá republika bola "bezbranným útvarom"; obavy o jej existenciu rástly každým mesiacom, o ktorý sa predlžovalo vybavenie otázky medzinárodnej garancie našich nových hraníc. Chvalkovský prezradzuje dôverne niektorým svojim ministerským kolegom už počiatkom decembra 1938, že nádeje na obdržanie garancií sú malé. "Bez hraniční záruky Mnichov vypadal teprve strašné", komentuje Feierabend (str.

86/I). Otázka záruky hraníc stáva sa nepríjemnou Francii, a najmä Anglii. Hitler prehlasuje Chvalkovskému celkom chladno, že francúzska i anglická záruka nemá pre nás tak ako tak žiadnej ceny, pretože skutočné podmienky diktuje Nemecko a Mníchov ukázal, že o intervencii v náš prospech nemôže byť ani reči. Naozaj, podpísanie hraničného aktu, ktorým mali byť ratifikované naše hranice s Nemeckom, bol odložený dva dni pred stanoveným dátumom — bez udania príčiny. Na druhej návšteve Chvalkovského u Hitlera, konanej hneď 21. januára, vyrukoval Hitler so sériou ďalších vojenských, hospodárskych a politických požiadaviek, prehlasujúc, že ináč o garancii nemôže byť ani reči. Podľa svedectva Feierabendovho vyzerala po tejto návšteve Chvalkovského u Hitlera situácia tak, že skutočnú pravdu sa nesmeli dozvedieť ani všetci členovia vlády, tobôž verejnosť. Blížil sa koniec Druhej republiky...

Dňa 12. marca Feierabend odchádza ako oficiálny splnomocnenec a veľvyslanec ČSR na korunováciu pápeža v Ríme, kde sa dozvedá o páde republiky a o vyhlásení Slovenského štátu. Náš autor popisuje toto intermezzo majstrovským spôsobom, avšak čitateľ cíti, že stráca o mnoho viac: priame svedectvo z Prahy. Po návrate z Ríma a po rozhovore so zdrteným Beranom a Eliášom a s inými členmi vlády, ktorá je v tichej demisii, Feierabend uzatvára, že "Háchův podpis byl jen logickým ukončením mnichovské tragédie" (str. 12/II). I vláda, i Hácha mali určité pochybnosti či ich postup bol správny, či Hácha mal alebo nemal podpísať; je však otázne, či väčšia odvaha by bola na skutočnom priebehu vecí niečo zmenila, pretože rozhodujúcim bolo chovanie Slovenska.

* * *

I počiatky vývoja, ktorý vyvrcholil odtrhnutím Slovenska je treba správne klásť na účet Mníchova. Hitler vedel, čo robí: národnostné složené ČSR bolo Achillovou päťou republiky. Ak bolo možno využiť sudetonemeckého hnutia, prečo by nebolo možno zat'at' hlbšie a pokúsiť sa oddeliť Slovákov od Čechov? Woermann z politického oddelenia RAM hlási 7. októbra 1938, že štrbiny existujú a že o "vliv" na patričné "osobnosti" je postarané.

I Horthy i Beck boli ochotní účastniť sa delenia ČSR, najmä ak by to nebolo spojené s príliš veľkými rizikami. Avšak Maďari skutočnú akciu

dlho odkládali; Hitlera to hnevá a vytýka im to pred i po Mníchove. Je vidno, že by radšie hral úlohu arbitra ako priameho útočníka. Do Mníchova ide sám, lepšie povedané, ukazujú mu cestu Chamberlain a Daladier.

V mníchovskej dohode Hitler i Mussolini urobili svoju garanciu odvislou od uspokojenia maďarských a poľských nárokov. Poliaci dlho neváhali a ich nároky boli tak ako tak územne obmedzené. Maďarské ambície nemaly hraníc, rozprestieraly sa eventuálne na celé Slovensko a Podkarpatskú Rus; obe mali svoje miesto vo veľkomad'arských plánoch. Interné nemecké memorandum však ukazuje, že Wehrmacht si nepraje spoločnej hranice medzi Maďarskom a Poľskom. Slovensko — bodom "najmenšieho odporu" v pochode na juho-východ. Chvalkovský zistil už na prvej schôdzke s Hitlerom, konanej 14. októbra 1938, že Hitler je veľmi vyhýbavý ohľadne postoja Poľska a Maďarska k novej ČSR. Franciá i Angliá nám radia, abysme sa i vo veci maďarských hraníc obracali len na Nemecko. Obavy Chvalkovského boli tak intenzívne, že navrhol vo vláde, aby zástupcovia Slovákov a Karpatorusov sami navštívili Ribbentropa a jednali s ním o hraničných otázkach; bola určitá nádej, že možno zapôsobiť na Maďarov cez Nemecko (str. 56/1). Vláda menovala Tisu a Bačinského (za Podkarpatskú Rus) za svojich splnomocnených zástupcov a Chvalkovský im sjednal schôdzku s Ribbentropom na 19. októbra 1938 v Mníchove. Týždeň predtým Tiso bol menovaný predsedom čsl. delegácie, ktorá viedla jednanie s Maďarskom.

Tiso, cítiac podvedome, že Češi nie sú viac vstave zaručiť celistvosť a bezpečnosť Slovenska, počína robiť svoju vlastnú zahraničnú politiku: vysielá svojich emisarov do všetkých kútov Strednej a Východnej Európy, ktorí jedajú bez ohľadu na čsl. ústrednú vládu, a často, i celkom na vlastnú päsť. Tuka je u Fühlera, Ďurčanský i Mach boli niekoľkokrát vo Viedni a v Berlíne, u Seyss-Inquarta, Kepplera a Goeringa; Sidor hovorí ako výslovný emisár Tisov vo Varšave so štátnym podtajomníkom zahraničných vecí Szembekom (19. a 20. okt. 1938) a vyhlasuje, že jeho politickí priatelia plánujú vyhlásenie samostatného Slovenského štátu, pokiaľ možno cestou čo najlegitímnejšiou. Do Mníchova Tiso sobral so sebou Ďurčanského, ale o rozhovore s Ribbentropom nepodali ústrednej vláde žiadnú podrobnejšiu zprávu, pretože naj-

dôležitejšia časť rozhovorov sa diala medzi štyrmi očami a na súkromnom večierku. Výsledok ich mníchovskej cesty bolo možno pozorovať už za viedeňskej arbitráže, kde Ribbentrop nadŕžoval Slovákom tak okate, že to až zarazilo Cianu, ktorý podporoval veľkomad'arskú líniu. Tlak na Slovensko sa stupňuje v januári a februári 1939. V zime a na jar 1939 sú na slovenskom a karpatoruskom pohraničí neustále incidenty a prestrelky. Záujem Maďarov o revíziu viedenskej hranice je Nemcami udržiavaný rôznymi povzbudeniami (sľubami Podkarpatskej Rusi). Hitler núka Beckovi "vliv na Slovensko" ešte pri jeho návšteve v Obersalzburgu dňa 5. januára 1939 výmenou za odstúpenie Danzigu; Beck však múdre odmieta. Medzi najrôznejšími kombináciami je i samostatné Slovensko pod spoločným protektorátom pol'skomad'arským!? Návštevy slovenských radikálov do Nemecka, financované za peniaze Sicherheitsdienstu, majú aspoň jedno pozitívum, ktoré im nemožno odoprieť: informujú Hitlera a svet, že Slováci nechcú za žiadnu cenu späť k Maďarom. Hrozby o pripravovanom zabraní Slovenska Maďarmi sú zámerne rozširované: Dr. E. Veesenmayer, adjutant Kepplerov, navštívil v polovici februára niekoľkých slovenských politikov, medzi inými i Kirschbauma, a sdělil im, že plán Maďarska obsadiť slovenské územie je pripravený na 15. marca a že tomuto možno predísť iba osamostatnením Slovenska.

Tento zahraničný tlak odráža sa i na chovaní slovenských politikov doma. Pamäti Feierabendove sa tu stávajú veľmi dôležitým dokumentárnym prínosom, lebo nám dávajú nazrieť do pomeru československého takmer z mesiaca na mesiac. Feierabend po prvý raz otvorene odhaľuje pozadie českého vojenského zákroku na Slovensku, i všetky pohnútky, ktoré Berana a vládu k nemu viedly. Jeho líčenie skytá opäť pohľad do tragického položenia vlády a jej členov, ktorí stáli úprimne na stanovisku slovenskej autonómie. Beranova vláda videla ako svoj hlavný úkol zlepšiť pomer medzi Čechmi a Slovákmi a sjednať dohodu medzi ústrednou a zemskou vládou v duchu nového federatívneho usporiadania republiky, schváleného parlamentom ešte za vlády Syrového. I Syrový i Beran ukázali sa byť v minulých mesiacoch vskutku ústupčiví a plní porozumenia i vôči tým najradikálnejším požiadavkám. Išlo teraz uviesť autonómiu v život administratívne i finančne. Iniciatíva patrila Beranovi, hovorí Feierabend; podľa ich spoločného

presvedčenia slovenská situácia vyžadovala "radikálneho riešenia" a "my sme boli k nemu ochotní" (str. 105/I).

Feierabend bol slovenskému nacionalizmu názorove príbuzný, preto bol Beranom i Háchom priberaný k naj dôvernejším rozhovorom a poslaniam, týkajúcim sa nového česko-slovenského pomeru. "Moje poznání, že Češi a Slováci jsou dva národy," hovorí Feierabend, "bylo důvodem, že jsem respektoval přesvědčení těch loyálních Slováků, kteří byli pro slovenskou autonomii." K názoru, že "koncepce jednotného ethnického národa s větví českou a slovenskou byla... umělá a neživotná" prišiel Feierabend už v rokoch tridsiatych, i keď tento názor k našej budúcnosti nerozoberá bližšie (str. 107—8/I), lebo hospodársky liberalizmus, kríza a nezamestnanosť prispela podľa nášho názoru naozaj k rozmachu nacionalizmu u nás i inde. Tragédia vládneho postoja spočíva však v tom, že slovenskí nacionalisti pokladali náhľady Feierabendove a Beranove v rokoch 1938/9 nie za prejav porozumenia a ochoty k bratskej spolupráci na novej základni, ale za prejav slabosti a vychytralosti. Odtiaľ nedôvera, veľké rozčarovanie a nakoniec osudné nedorozumenie...

Odhliadnúc od pomerov na Slovensku, kde vládol chaos, pusté vášne a politická totalita, vzťah medzi vládou ústrednou a zemskou sa vyvíjal vcelku uspokojivo, obzvlášť po návšteve Háchovej v Tatrách na Vianoce 1938. Hácha bol uvítaný slávnostne a symbolicky slovenskou vládou v Žiline, položil veniec u hrobu Hlinkovho v Ružomberku, Tiso mu pripíjal na oficiálnej večeri v prezidentskom vlaku. I potmehúdsky Ďurčanský prehlasuje Feierabendovi, že stojí na pôde ČSR, hoci pilne pochvaľuje nacistické Nemecko a jeho skvelú organizáciu (str. 116/I). Iba Sidor, ktorý je zo strany českej najvyhl'adávanejší, zdá sa, drží pevne s republikou. Tiso sľubuje Háchovi odstrániť radikálov zo slovenskej vlády a svoj sľub i naozaj dodržiava. Zahájenie slovenského snemu sa deje v atmosfére vyrovnanosti a dohody. Súčasne však Eliáš oznamuje jednotlivým členom vlády, že má zprávy, že niektorí ľudáci radikáli jednáajú nad'alej s Nemcami o odtrhnutí Slovenska s Tisovým vedomím, a možno, i s jeho súhlasom. Seyss-Inquart bol vraj niekoľko-krát na návšteve v Bratislave. Už začiatkom februára jednáajú českí ministri na separátnej schôdzke o potrebe zákroku: Beran bol proti z dôvodov zásadných, Chvalkovský z dôvodov zahranično-politických, Eliáš

s väčšinou prítomných bol za prevedenie energického preventívneho zákroku. Všetky návrhy sú však na jednoznačné pranie Beranovo zamietnuté ako predčasné a prehnané.

Ked' sa však požiadavky slovenské zrejme stupňujú a Tiso sa začína vyhybať schôdzkam v Prahe, odmietajúc vedome prehlásenie lojality k ČSR, rozhoduje sa Beran za dramatickej schôdzky v Prahe, na ktorej Teplanský usvedčuje Sidora z polopравd a z krytia svojich partnerov (Ďurčanského a Macha, či Pružinského, ktorí na návšteve u Goeringa žiadajú podporu plnej samostatnosti Slovenska) k zákroku. Rozkaz k zákroku a osadeniu Tisovej vlády je vydaný za nočnej schôdzky vlády 9. marca; Feierabend je v rozhodujúcej chvíli prostredníkom medzi Sidorom a Beranom či Háchom. Sidor, možno na jeho naliehanie, prijal miesto nového predsedu zemskej vlády, nevediac dlho, do ktorého "autobusu" nasadnúť; vybral si nakoniec úlohu Kerenského: zariadil svolanie snemu, ktorému podal rezignáciu a umožnil aspoň zdánlivo legálny nástup Tisovi.

Otázka zákroku samotného leží na svedomí mnohým, i Feierabendovi. Feierabend zásadne schvaľoval zákrok a za cesty do Ríma nepociťoval ani tie "najmenšie výčitky svedomia"; po obsadení Prahy objavujú sa však určité pochybnosti o "správnosti" tohoto kroku, a pravdepodobne prevládajú dodnes. Angličania nás varovali predom pred násilnými opatreniami v slovenskej otázke, cítiac inštinktívne alebo vediac, že Hitler iba vyčkáva na vhodnú príležitosť či zámienku k úplnému zničeniu ČSR (viď memoáre N. Hendersona a jeho rozhovor s Mastným v Berlíne). Potvrdzujú to všetky vojenské memoranda a rozkazy, týkajúce sa "Fall Grün"; všetky tieto dokumenty, datované od mája 1937 do októbra 1938, sú budované na predpoklade vhodnej "politickej zámienky", ktorú je treba "vyčkat" alebo "vopred pripraviť"; jednoduché priame prepadnutie ČSR odmietol Hitler ešte v apríli 1938, bojac sa reakcie svetovej verejnej mienky. Inštrukcie na zničenie "Resttschechei", vydané po mníchovskom diktáte, a doplnené posledný raz 17. decembra 1938, hovoria výslovne o príprave podmienok pre zákrok majúci formu "Befriedungsaktion" a "nie vojenského zákroku" s vylúčením akejkoľvek verejnej mobilizácie.

Z tohoto hľadiska pražský zákrok na Slovensku vývoj urýchlil, vohnal radikálov priamo do náručia Hitlerovho, a postavil Sidora a jemu po-

dobných do neudržateľnej pozície. Sidorov odpor voči nemeckému tlaku, ktorý hrozil priamym vojenským zákrokom, zasluhuje si dodnes obdivu. Tak ako sa našla zámienka pre Mníchov v Sudetoch, našla sa zámienka pre 15. marec na Slovensku. Viac pevnosti a prezieravosti na oboch stranách mohlo rozdeleniu predísť a prinútiť Hitlera k akceptovaniu česko-slovenského štátu, s autonómnym Slovenskom, o ktorého hospodárskej sebaistočnosti Nemci aspoň z počiatku silno pochybovali. V nemeckých dokumentoch a v celkovom Hitlerovom jednaní (vid' jeho reč v Reichstagu zo dňa 30. 1. 1939 o "neutralizovanej" ČSR) sú náznaky, že Nemci o takejto možnosti uvažovali (vid' Woermannovo memorandum Ribbentropovi a Hitlerovi zo 7. a 17. októbra 1938) a že na nemeckej strane panovali do poslednej chvíle pochybnosti o tom, ako sa Slováci zachovajú (Goering k Cianovi, 15. apríla 1939). Vzájomná nedôvera, neshody, slabosť, chyby, dvaciat'ročná nespokojnosť za daných podmienok rozhodly ináč.

* * *

Patnásť marec otvoril oči všetkým, Háchovi, Beranovi, vláde i celému svetu (na Slovensku sa na čas zrak zatemnil výhodami a samostatnosťou, vykúpenou za zradcovský groš). Beran priznáva, že "agrárna politika priateľského soužití s našimi Němci, jak ji hájil před Mnichovem, byla nesprávná" a že "strana tu politiku prováděla z vlasteneckých důvodů, aby zajistila loyaltitu našich Němců a zabránila jejich šilhání po Německé říši". Hácha odkazuje Benešovi už počiatkom augusta, to je pred vypuknutím všeobecnej vojny, že sa pokláda "len za jeho zástupcu". Národ môže byť opustený spojcami a priateľmi, avšak nemôže opustiť sám seba; odporuje kde a ako môže. Vláda háji záujmy národa legálne; užíva všetkých možností, daných právnym postavením Protektorátu. Politické ústredie, zriadené z príkazu Beneša a za súčinnosti predsedov hlavných strán hneď v prvých dňoch vojny, organizuje boj podzemný. Jednote sa podrobuje i Gajda, ktorý rozpúšťa svoje miestne fašistické organizácie, a podrobuje sa Národnému súručenstvu. Kolaboruje iba mizivá menšina. Vláda na čele s prezidentom Háchom zaujíma ostrejší postoj voči Hitlerovi, i za cenu represálií. Hácha odmieta Hitlerom požadovaný "Treuegelöbnis": vláda podáva demisiu na protest proti vraždám študentov v novembri 1939. Demisia vlády nie je prijatá Háchom, a vec sa nedostáva do verejnosti. Beneš, informo-

vaný podzemnou cestou o priebehu udalostí, radí ministrom "zústať v protektorátní vládě" a nehnat' národ do zbytočného odporu.

Pamäti nášho autora, ktorý bol členom najvyššej odbojovej organizácie, sú takmer nenahraditeľným svedectvom o demokratickom odpore proti Hitlerovi, ktorý český národ viedol za strašných obetí a obrovského rizika v úplnom obkolesení a osamotení rokov 1938 — 1940. O vlastneckom chovaní vlády a jej členov nebolo v národe pochyb, najmä o prezradení PÚ a úteku Feierabendovom, ktorý bol nesporným medzinárodným posilnením čsl. exilného hnutia a osobného postavenia prezidenta Beneša. Od osudných rokov 1938/9 majú naše národy dve historie: jednu písanú komunistami a druhú písanú nami, sbieranú krok po kroku, iba s námahou očisťovanú zpod hrubého náteru komunistickej propagandy. Svedectvo Feierabendovo je prínosom do tejto očistnej historie, ktorá bortí ich legendu o výlučnom odpore proti Hitlerovi a nalomuje ich interpretáciu udalostí z rokov 1938 — 1941, založenú na príkazoch z Kremľu. Je a bolo treba vylíčiť udalosti a vyriechnúť úsudky, tak ako to robí Feierabend; nie moskovské merítko, ale životné záujmy národa sú najvyšším kritériom národnej politiky a historie.

Tretí a štvrtý diel Feierabendových pamätí otvára pohľad na scénu celkom inú, exilovú, zahraničnú. I tu je Feierabend zaujímavý, priamy, hodný dôvery a informačne veľmi užitočný. Do exilu neide oficiálne, "na pozvanie" ako iní, ani nemá výslovný mandát od Berana; ide si zachraňovať holý život. Štít agrárnej strany je nalomený, i Beran, i Hodža, dve vedúce osobnosti strany, sa dopustili omylu, hoci ani iní nepredvídali vývoj celkom správne. Pozícia agrárnej strany je otázna už v exile; politicky sa dostáva Feierabendovi chladného prijatia. Plného uznania a statu sa mu dostáva pozvaním do exilnej vlády samotným prezidentom Benešom, ktorý ho okamžite používa k podpore uznania svojej exilnej vlády na britskom Foreign Office.

Exil, v ktorom možno počuť ešte i dozvuky Mníchova, ale už i záblesky novotvoriacej sa situácie, je vlastne už inou kapitolou, ktorou je sa treba pooberať zvlášť.

"NEDOSNĚNO — NEDOMILOVANO ..."

(K nové sbírce básní Pavla Javora)

Pavel Javor je bohem nadaný básník. Psát verše je mu zřejmě stejnou potřebou, jakou je nám, smrtelníkům, dýchat. A píše je s lehkostí, kterou mu může každý básník závidět. Na rozdíl od abstraktního umění, které má svou dobu i v básnictví, Javorovy básně mají přesný smysl; čtenář ví, o čem Javor píše, rozumí mu a rozumí mu tím spíše, že to, o čem píše, je nám všem blízké, i když bychom nikdy nebyli s to říci to Javorovými a pravděpodobně ani ne svými vlastními slovy. Pavel Javor (vlastním jménem dr. Jiří Škvor, profesor na l'Université de Montréal) vydal v exilu, do něhož se uchýlil krátce po komunistickém puči, zanechav doma rodinu, nemocnou matku a otce v žaláři — již několik obsáhlých sbírek lyriky; ukázky byly přeloženy jak do angličtiny, tak i do francouzštiny a němčiny a setkaly se vesměs s vysokým oceněním, třebaže překlady jsou na hony vzdáleny krásce originálu. Loni Javor vydal v nakladatelství *Universum Press* v New Yorku

další sbírku "Nedosněno - nedomilováno..." Je novým dokladem jeho velkého básnického umění.

Autora této sbírky nemůžeme patrně charakterizovat lépe, než jak to učinila poslední sudička v jeho básni "Tři sudičky": "*Veliké srdce, které ve tmách zpívá*". Stejně lze charakterizovat cíl sbírky slovy jeho "Prologu": "*Ani verš nenapsat, v němž není pravda celá*." Svou poslední sbírku Javor rozdělil do tří částí, z nichž první říká "Motýlí čas", druhá nese název "Na známou melodii" a poslední se jmenuje "Lásky odcházejí". — "Motýlí čas" opěvuje lásku a prozrazuje mimochodem Javorův hluboký vztah k přírodě, která je mu vším. Český čtenář se přímo probouzí k novému životu, slyší-li v Javorových básních slova v cizině dávno zapomenutá: střechyly, chřástali, věneček z klokočů, ovesnice, slivky, ocún a mnohá jiná. Každý Javorův verš kouzlí před námi ztracený obraz domova. Jeho básnická řeč má přesný rytmus a spád; není řádky, která by nešla přímo k srdci. —

Jak lehce plynou Javorovy verše, toho je snad nejlepším dokladem "návod"

o tom, "Jak se dělá báseň", věnovaná prof. R., Pletněvovi, z níž citujeme alespoň první sloku:

*Někdy čekáš noci, dnem,
jako rybář nad splávkem,
až se zlatá třpytka třpytne,
až se malá rybka chytne,
někdy čekáš celý den —*

Jaké prostoty a síly dovede Javor dosáhnout, ukazuje báseň "Vdova Kurešová", báseň, hraničící s lidovou baladou. (*Syn odešel za hranice, matka čeká dlouhá léta alespoň na jeho listek.*) Balada končí:

*Zase kvete louka mořem kopretin.
Z babky Kurešové už je jenom stín,
těžce probouzí se, lehce usíná,
nebdí ani nespí. Čeká na syna.*

*Na zelené mezi postavila koš.
Kdo to na ni volá? Modrý listonoš!
Kdopak ji to píše? Kdo to vzpomíná?
K srdci tiskne dopis. Jistě od syna!
Jen jedinou řádku napsal kamarád:
- Váš syn, Jenda Kureš, na Koreji pad.*

Spontánnost a "srozumitelnost" je jednou z hlavních předností Javorovy poezie. V době "přehodnocování hodnot", které zdůrazňuje — často za cenu nesrozumitelnosti a přetvářky — vždy nové a nové formy a cesty, Javorovy verše se snad někomu mohou zdát až příliš jednoduchými. Nezapomínejme však, že lyrická báseň je ve své podstatě písní. A Javor nám zazpíval z čistého srdce. Takové verše mají cenu a hodnotu trvalou. (Slyšíme za mnohé alespoň tyto: "*Vrostla jsi pevně v srdce mé, / jsi nyní jeho sladkým hlasem.*" Nebo: "*Takové čisté lásky přívál / mi zalil srdce, až jsem zpí-*

val..." A do třetice: "*Soldák se z kráry po kolénka trav, / otisk tvých boků patřil ulně jiné...*")

Myslím, že v takové milostné a intimní přírodní lyrice je Javor nejsilnější a nejvíce svůj. Javor básnický, hlavně formálně, roste, třebaže se někomu může zdát, že tématicky ustnul. Jeho básnický svět je totiž studeným, šedivým světem exulanta. Je to náš svět. Proto jsme Javorovi vděční, že jej dovede rozehrát teplem a tepem svého silného a — jak sám říká, "někdy zoufalého" — srdce.

Vzpomínám si na záplavu moderních -ismů, které již po první světové válce zavalily českou poezii. — Kde jsou dnes? Na konec i náš největší básnický kouzelník, *Vítězslav Nezval*, byl nejúčinnější v jednoduché lyrické písni. A stejně tak i *Wolker*, *Hora*, *Seifert* a jiní.

Nad Javorovou poezií mám vždy pocit jakési selské poctivosti a samozřejmosti, jednoduché, ale účinné filosofie a morálky, ozřejmné životem. Je to poezie, která nepředstírá a nelže, poezie hraná často jen na jediné struně (lásky a ztraceného domova), ale ta struna zní jasně a silně. Škoda, že většina těch básní-písní je takřka nepřeložitelná do cizí řeči!

Na poslední Javorovu sbírku padá stín. Je to stín vysokých oblak, spěchajících nad lány dozrálých klasů v Javorově podblanickém domově. Sbíрка začíná milostným, rozzařeným pohledem na život a na svět, ale od básně k básni, od verše k verši se ho zmocňuje tíseň a smutek (podobný smutek, jaký se ozývá z básní našeho největšího amerického básníka *Josefa Martina*); je

to také smutek nad léty promarněnými v exilu, i když si právě Javor může nejméně stěžovat, že svá léta promarnil. Obohatil českou literaturu svou básnickou tvorbou, která nám zůstane trvale a která, dříve nebo později, bude známa všem i doma.

Javorovy básně "*Nedosněno, nedomilováno*" vydalo nakladatelství *Universum Press Co.* v New Yorku a nemohou tedy být publikací SVU, jak uvádí sborník "Proměny" č. 1 a 2 z t. r.

František Třešňák

"BEZNADĚJE A NADĚJE"

V ANGLIČTINĚ

Kožišnický dělník píše cestopis. V newyorské tiskárně *Universum Press* vydal před časem Karel Valehrach knížku vzpomínek "*Beznaděje a naděje*". Karel Valehrach pochází z kraje chudé moravské rodiny (o třinácti dětech), jejíž bída ho vyhnala v chlapeckých letech do Vídně, kde se využil kožišnictví. Když se vyučil, pustil se "do světa" — Belgie a Holandska, kde prožil první světovou válku a aktivně se zúčastnil Prvního odboje. Z Holandska do Ameriky byl pro něho už jen krok a tak po první válce srostl pevně s americkým krajanským hnutím, zejména pak s jeho dělnickou částí. V roce 1933, kdy bylo ve Spojených státech stále ještě cítit důsledky těžké hospodářské krize z r. 1929, zejména práce bylo málo, Valehrach se vydal s přítelem A. Zateckým na cestu kolem světa. Prošli Asíí, Austrálií a později také Afrikou, a Valehrach nezapomněl ani na Evropu a samozřejmě procestoval i Spojené státy a Kanadu.

Své zkušenosti zaznamenal v četných článcích pro americký krajanský tisk a články potom přepracoval v celou knížku, která se čte jako neobyčejně zajímavý cestopis také proto, že si Valehrach všimá všude sociálních poměrů obyvatelstva, nebo pravdivěji řečeno jeho bídy. Druhá světová válka, za níž byl Valehrach opět činný v odboji, krutů postihla jeho příbuzné v Československu, z nichž četní byli nacisty popraveni.

To asi o Valehrachových vzpomínkách s názvem "*Beznaděje a naděje*", jak se zmiňujeme v úvodu této recenze v jazyce českém. Pro značný zájem i z řad těch, kdo česky nehovoří, připravil Karel Valehrach na jejich žádost vydání anglické, které však vzhledem ke svému rozšířenému obsahu na 328 stran nemohlo být vydáno ještě před tím, než zemřel. Kniha vyšla právě v těchto dnech, též v *Universum Press Co.*, 149 Wooster Str., N. Y., N. Y. 10012. Obě vydání je možno objednat tamtéž. Cena českého vydání \$ 2.50, anglického \$ 3.00

"MEČ TAK BŘÍTKÝ — A SRDCE TAK KŘEHKÉ"

od Jaroslava F. Chmelíčka — vydal *Universum Press Co.*, 149 Wooster St., New York — 100 stran, cena \$ 2.00. Kniha, popisující dobu chaosu a utrpení v Americe v době civilní války mezi Severem a Jihem, vydaná právě několik dnů po smrti autora, mladého vlastence, který nepoznal vůbec svoji vlast, když vyemigroval se svými rodiči v útlém věku do Ameriky z Vídně. Jaroslav F. Chmelíček se choval po celou dobu svého života skutečně jako uvědomělý vlastenec, který nevy-

nechal nikdy ani jednu příležitost k podpoře svého mateřského jazyka — češtiny. Byl, jak napsal Josef Martínek jako redaktor ČSA skutečnou spojkou mezi naší starší krajanskou obcí a naší druhou a třetí generací. Jemu také patří dík za opravdu buditelskou činnost na poli českého kulturního krajanského divadla, jehož byl v Chicagu "tátou". Vlastenec a buditel českého jazyka, za kterého nemá český krajanský kulturní život náhrady. Jeho knížka, vydaná v českém jazyce o válce mezi Severem a Jihem je dokladem jeho cítění českého vlastence a také poctivého občana Spojených států.

ROVNOVÁHA MEZI SPOJENÝMI STÁTY, ČINOU A SOVĚTY

Spor mezi Sověty a Čínou vytvořil novou mezinárodní rovnováhu mezi rozhodujícími velmocemi dneška: Spojenými Státy, Sověty a Čínou. Skončili americké pokusy o mír ve Vietnamu nezdarem a dají-li se Spojené státy strhnout k rozšíření válečných operací i na válku s Čínou, rovnováha vytvořená sovětsko-čínským sporem bude tam. Že by takovým vývojem byly oslabeny jen a jen Spojené státy, nemusíme střizlivě usuzujícím lidem dokazovat. Válka s Čínou by trvala desetiletí, vyžádala by si od Spojených států nespočetných obětí a nikam by nevedla. Naproti tomu má Čína jen nepatrné naděje, že by kdy dostala do svého područí osvobozené snahy bývalých koloniálních národů, a sama projde vývojem, který jí naučí si vážit míru víc než války.

František Třešňák, který se ujímá redakce Perspektiv, ve svém krátkém úvodu prohlásil, že se rozšiřují na "sborník o společnosti", aby tak lépe plnily své praktické poslání vzhledem k vývoji v Československu i v ostatním světě, a lépe vyhovovaly potřebám našich lidí jak doma, tak zde za hranicemi.

Několik slov za vydavatelstvo: Využijeme všech svých prostředků, abychom vydávali sborník alespoň čtyřikrát do roka. Potom, kdy se ujal redakce František Třešňák, je jeho pravidelné vydávání — se zaměřením na zkušenosti z let minulých — zaručeno. Rozsah sborníku záleží i na Vás, do jaké míry můžeme počítat s Vaší pomocí. Chceme-li uskutečnit své snahy, nemůžeme se bez ní obejít. Myslíte-li, že naše úsilí si zaslouží Vaši podpory, pomozte nám svou radou. Bude-li se Vám náš sborník v novém uspořádání líbit, předplat'te si jej. Děkuje Vám.

Vydavatel

